

פסקים והלכות

מאת הרב יוסף אביטבול שליט"א מח"ס שערי יוסף

דינים המצויים ביום הכיפורים

[עם שימת ההבדלים לבני ספרד ולבני אשכנז, מתוך הספר שערי יוסף הלכות יום הכיפורים, וקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ]

בסייעתא דשמיא
גליון מס'
175
ערב יום הכיפורים
התשפ"ז

סדר הכפרות בתרגול ובכסף - כשעושים כפרות בתרגול, מסובבים ג' פעמים (מל"ח סי' ט"ז ס"ט) ואומרים את הנוסח זה חליפתי וכו' לתרגול או לכסף, כמודפס במחזורים.

להיכן נותנים את התרגול השחוט - לעניים או לשיבות כיון שדין הבחורים בד"כ כעניים, או שיפדה את העופות בכסף את שווים ואת יתן את הכסף לעניים. [ודיני השחיטה והזהירות בזה נתבאר בשערי יוסף הל' יו"כ].

שווי הכפרות בכסף - לכתחילה יש לעשות כשווי התרגול, אם עושים כפרות לכל המשפחה בפעם אחת כגון בשטר חד, ישנם העושים סכום שווי תרגול לכל אחד שהוא בערך 30/20 ש"ח, (מג"א שם סק"ה ושו"ע הרב שם סק"ה, ויש ברירה בממון). אך אם הוא דחוק יעשה לכל המשפחה על שטר אחד. (ע"פ המשנ"ב שם ס"ג). ולקטנים יכול לעשות בשווי תרגול זול שהוא בערך 12-15 ש"ח.

כפרות מכספי מעשר - אין לעשות כפרות בכספי מעשר, [כיון שהוא דבר שבחובה, ואין דבר שבחובה בא ממעשרות], אך את התוספות [כגון את ש"ח או יותר מהחוב, כל אחד לפי מנהגו] אפשר לתת ממעשרות. (רמ"א יו"ד סימן רמ"ט ס"א ומשנ"ב סי' תרה סק"ו, ובשערי יוסף הל' יו"כ, ובשערי יוסף שו"ת במעשר כספים). [יש שהחמירו שאם הוא עשיר יעשה כפרות בהרבה כסף לפי ערכו, אך להלכה נתינת הכסף ההוא כפרה, ואין חילוק בזה, רק בודאי שראוי לתת יותר].

כפרות בהעברה בנקאית או בכרטיס אשראי - יש אומרים שאין צריך לסובב את הכסף עצמו אלא יכול לומר "הנני נותן צדקה לכפרת פלוני בדרך כרטיס אשראי, וכסף זה יהיה חליפתו תמורתו כפרתו כפרתו כסף זה יהיה לצדקה וכו' ". (תשובת הגר"י יוסף שליט"א מד' חשון תשפ"ב). ומ"מ נראה שאינו לכתחילה, וראוי שיהיה כסף בעצמו. (שמעתי מהגרע"פ, וממש"כ בכפרות ע"י שליח). ועכ"פ יכול לעשות על כסף, ולקחת את הכסף לשימוש עצמו ואח"כ לתת את השווי לעניים בהעברה בנקאית או בכרטיס אשראי. [וכמו שמוכח להדיא ממש"כ במהרי"ל (סדר ערב יו"כ) שנותנים את שווי המעות שעשה עליהם כפרות לעניים, וכ"כ במטה אפרים שם]. ואם עושה **כפרות על צ'ק** נראה שנחשב שעושה על ממון, ואפשר לכתחילה לעשות כך כפרות.

להיכן נותנים את כסף הכפרות - את כסף הכפרות יש לתת דווקא לעניים, ואין לתת את הכסף לצדקה בבית הכנסת או ישיבות וכדו'. (רמ"א שם בשם מהרי"ל). אמנם לשיבות אפשר לתת אם הכסף מיועד רק לבחורים או חתנים נזקקים.

לתת את הכסף לפני יו"כ - טוב ליתנו לעניים לכתחילה לפני יו"כ, או לכל הפחות לזכות את הכסף ע"י אחר, ויתן את הכסף לפני לאחר יו"כ. אמנם לתת את הכסף לצדקה לפני שעושה את הכפרות, ואח"כ יעשה בכסף, ויאמר שהכפרות שעושה הם על הכסף שנתן לצדקה, אינו לכתחילה, [כיון שי"א שאין ברירה בממון, ועוד טעמים].

לתת את הכסף ללב לאחים - מותר והוא מצוה כיון שהם עניים בדעת. (ע"י אהבת חסד ח"ב עמ' ז', וכן השיב לי הגר"א דינר שליט"א). אך למעשה נראה מדברי הראשונים שיש לתת את הכפרות דוקא לעניים, ולכן אינו לכתחילה. (נתבאר בהרחבה בשערי יוסף הלכות יום הכיפורים). אמנם **לתת לארגונים שעוזרים לחשוכי בנים**, יש מצוה לתת כיון שמי שאין לו בנים חשוב כמת, (וכמבואר בגמ' בנדרים (דף סד ע"ב)). מ"מ כנ"ל עיקר הכפרות לכתחילה הם לעניים.

כפרות עם תרגול שהקיפו אותו - יש בזה גזל אונאה, ואף מעיקר הדין אפשר שאין בזה קפיאה, כיון שלטעם שכתב במשנ"ב שהטעם של הכפרות הוא משום שהאדם יראה שעושים עליו את הכפרות א"כ יכול לעשות את הכפרות אף באותו תרגול, אך מ"מ יש בזה אונאה וגזל. (ע"י משנ"ב שם סק"ד, ובספר הל' חג בעומר רעו בשם הגר"ש א, ובילקו"י ימ"ל עמ' תר, אמנם ע"י מקור חיים שם).

כפרות ע"י שליח - נחלקו הפוסקים אם מועיל, ובמקום הצורך אפשר לעשות כפרות מרחוק, כגון בחור ישיבה שנמצא בישיבה ואין לו כסף, ומ"מ אם אפשר עדיף שכל אחד יעשה לעצמו אף כפרות מכסף, [ויש אומרים שלא מועיל כפרות

תוכן הענינים: הלכות מנהג הכפרות - דיני החולים והחייבים בצום יו"כ - דיני מעוברות ומניקות - דיני קטנים - דיני חולים האוכלים ביו"כ - דיני לקיחת תרופות ביו"כ - דינים הנוהגים בערב יו"כ - דיני התפילות ביו"כ - דיני הוידי' - דיני מאה ברכות וברכת הבשמים - דיני חמשה עינויים - דיני מוצאי יו"כ. [דיני פיוס ומחילה והשבת הגזילה, נתבאר בקובץ פסקים והלכות ירח האיתנים].

הלכות מנהג הכפרות

מנהג הכפרות - נוהגים בערב יום כיפור לעשות כפרות, משום תשובה שיחשוב שכל מה שהיו עושים לעוף היו עושים לו. (שו"ת מהרי"ו סי' קצ"א ומשנ"ב שם סק"ב, ונאמרו בזה עוד טעמים).

זמן עשיית הכפרות - לכתחילה יש לעשות את הכפרות בערב יום כיפור, אבל במקום הצורך [כגון שלא יהיה תרגולים אח"כ] אפשר לעשות את הכפרות בכל ימי עשרת ימי תשובה, (שו"ע סימן תר"ה ס"א ומשנ"ב סק"ב). אך לנוהגים לעשות כפרות על כסף יעשו דוקא בערב יו"כ (ע"י משנ"ב שם), ואפשר לעשות את הכפרות אף בלילות שקודם יו"כ, ואף שהם בלילה, מ"מ כיון שבעשיית "לילה כיום יאיר", [ואף שלפי הקבלה אין לתת צדקה בלילה, מ"מ בעשיית הכפרות אין חשש, ועוד שמדינא אין חשש לתת צדקה בלילה] אך מ"מ לכתחילה יש עניין לעשות את הכפרות בערב יו"כ. [ואם שכח לעשות כפרות קודם יו"כ, יש אומרים שיעשה עד הו"ר (ע"י דרכי יו"ד סי' י"ח סקע"ז) וע"י נהר מצרים שיש שנהגו לעשות כפרות בליל הו"ר, וע"ע בנתיבות המערב עמ' קנא].

במה עושים את הכפרות - **לבני ספרד**: יש נוהגים לעשות את הכפרות בכסף, ולא לעשות כפרות על תרגול, [וכמו שכתב בשו"ע ס"א שיש חוששים לכך משום שהוא מדרכי האמורי], אך **רבים נוהגים ע"פ האריז"ל** לעשות את הכפרות בתרגול, (כה"ח סק"ה בשם האריז"ל). **ומנהג בני אשכנז**: לעשות את הכפרות על תרגול, ויש נוהגים לעשות את הכפרות בדגים (משנ"ב שם סק"ד), וכל אחד יעשה כמנהגו. [אך יזהרו במקום שעושים כפרות על תרגול שלא ישחטו במקום בלחץ ובדחוק ויזהרו בכל דיני השחיטה, ושאל לתרגולים צער בעלי חיים]. ויש שהקפידו לעשות את הכפרות על תרגול לבן. (ע"י רמ"א סי' תרה ס"ב וכה"ח שם סק"ה). אך מעיקר הדין אין קפיאה בזה (משנ"ב שם). **מ"מ אף הנוהגים לעשות כפרות על תרגול** בשעת הדחק אם אינם יכולים לעשות את הכפרות בתרגול יעשו את הכפרות על כסף.

כפרות לבעל הבית קודם - טוב שבעל הבית יעשה קודם כפרות לעצמו קודם שיעשה לבני ביתו וכמו שנאמר (ויקרא טז ז') וכיפר בעדו ובעד ביתו, ויבוא זכאי וכיפר על החייב. (מקור חיים, וכה"ח שם סק"ט).

סדר הכפרות בתרגול - יש שנוהגים לכתחילה לעשות כפרות לכל אחד מבני המשפחה בנפרד, לזכר תרגול זכר, ולנקבה תרגול נקבה, ובשעת הדחק [ורבים נוהגים כן בזמנינו כדין שעת הדחק], יקחו תרגול אחד זכר לכל הזכרים במשפחה, ובתרגולת אחת לכל הנקבות. (משנ"ב שם סק"ג).

כפרות לאשה מעוברת - נוהגים ליקח למעוברת שתי תרגולות ותרגול אחד, כי שמא העובר זכר או נקבה. אך אם יודעים ע"י בדיקת אולטרא-סאונד שיש לאשה נקבה יכולה לקחת תרגול אחד (רמ"א שם ומשנ"ב שם סק"ג וכה"ח סק"ה), ובשעת הדחק אפשר לקחת תרגול אחד (כנתבאר מהמשנ"ב שם סק"ג, ובחזו"ע ע"י רכו) ויאמרו את נוסח הכפרות בלשון רבים.

מעוברת קודם ארבעים יום - דינה ככל אישה שתכפר בתרגולת אחת, כיון שהעובר אינו בר קיימא. (הגר"ש א' ועוד) [ויש מחמירים בזה (ע"י ר"ן יומא פב ע"א שלדעת הרמב"ן מחללים שבת אף על עובר פחות ממ' יום ע"י בשו"ת אול"צ ח"ג פרק כה תשובה ז' ואכמ"ל)].

אמירת נוסח הכפרות במקום שיש ריח מהתרגולים - אם אומר רק את הנוסח זה חליפתי אין בזה איסור כיון שאינו דברים שבקדושה. (ע"י רמ"א יו"ד סי' י"ט ס"א, ושו"ע סי' ע"ט ס"ז).

מרחוק, כיון שכפרות הוא כמו וידוי וצריך לעשות בעצמו את הכפרות, (הגר"ח"ק) וע"ע במועדי הגר"ח"ק (ח"ג תשובה שסג) שהשיב הגר"ח"ק שאינו ראוי].

דיני החולים והחייבים בצום יום כיפור

חולים החייבים והפטורים מהצום, כגון חולי סכרת, חולי לב, ושאר חולאים, יש בהם הרבה פרטים ודינים והדברים מסורים לרופא ומורה הוראה, ונתבארו הדינים בהרחבה בקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ מהדורת תשפ"ז וכל חולה צריך לשאול לרופא המטפל ולבקש ממנו חוות דעת רפואית האם מותר לצום, והאם צריך גם אכילה או רק שתיה, והאם הכדורים מייבשים או שצריכים אכילה, ואם חייבים לקחתם אותם בזמן ממש או שאפשר לדלג עליהם או לקחת לפני יו"כ ואחרי יו"כ, ואח"כ לשאול למורה הוראה הבקי בדיני חולים ביום כיפור, ואין לסמוך על הרופאים. **ויש דברים שמתחדשים ברפואה, וכן יש אופנים בסכרת 1 כגון במשאבת אינסולין מחוברת לגוף שמזריקה לגוף אינסולין או בסכרת 2 שהסכרת מאוזנת ע"י דיאטה או כדורים שאפשר לצום, ויש לשאול לרופא המטפל ומורה הוראה המובהק שבקי בדיני חולים.**

לסמוך על רופאים שאינם שומרי תורה ומצוות - לכתחילה אין לסמוך על הרופאים, שאינם שומרי תורה ומצוות. משני טעמים, א. כיון שבכל חולי קל אומרים שאי"צ להתענות, [וכמ"ש בתפארת ישראל, והו"ד בביה"ל (סי' תרי"ח ס"א ד"ה חולה שצריך לאכול)] או שאומרים שצריך גם אכילה וגם שתיה, ולפעמים די רק בשתיה מתוקה. ב. כיון שאומרים שלא להתענות משום שהם מופקדים, [וכמ"ש בביה"ל (שם)]. ולכן כל חולה צריך לשאול קודם לרופא המטפל, ויבקש חוות דעת רפואית וכן"ל, ואח"כ יש לשאול למורה הוראה, שבקי בדיני חולים ויש לו מחקרים על הצום. [עי' ביה"ל שם, ומטה אפרים (סי' תרי"ח סק"ב)] אך אם אין רופא אחר אפשר לסמוך על רופא גוי או אינו שומר תורה ומצוות, שאומר שאם החולה לא יאכל יסתכן ויבוא לידי חולי. [בספר תורת היולדת (פרק נג הלכה א') בשם הגרי"א ובחוט שני (שבת ח"ד עמ' רנב). וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק טו תשובה ב')].

חולה שיש בו סכנה - חייב בצום, אך אם הצום מזיק לו ועלול להרע את מצבו, אינו צם [בדרך כלל ברוב המחלות די בשתייה לשיעורין].

חולה שאין בו סכנה - והצום לא יביאו לידי סכנה, צריך לצום, אך אם הצום מביאו לידי סכנה אף שעתה דינו כחולה שאין בו סכנה פטור מהצום, וישתה או יאכל לשיעורים. וכפרטי הדינים שהתבארו בקובץ שערי יוסף.

זקנים - אף מעל גיל שמונים, צריכים לצום. [והרבה פעמים צריך לשאול מה היה בשנים קודמות]. אך אם יש להם איזה חולי, או אינם מרגישים טוב או שתשוש כוח לפעמים צריכים לשתות או לאכול לשיעורים, וכל מקרה לגופו. ויש לעשות שאלת רופא ומורה הוראה.

חולי אלצהיימר ודמנציה - חולי אלצהיימר וכדו' שנמצאים במצב של שיטיון [ואף אם מזכירים להם שי"כ היום, לאחר זמן קצר שוכחים] לכתחילה יש להגיש לפניהם את האוכל, והם יאכלו, אך אם אי אפשר שיאכלו לבד, אפשר אף להאכילם בידים. [עי' או"ח סי' שמ"ג, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הוראת ופסקים לחולים ביו"כ חלק ביוורי הלכה סימן ז']. אך חולים בתחילת המחלה אלצהיימר שחוץ מהשכחה מצבם הבריאותי טוב ומתפקדים כרגיל והולכים לבד, או חולי דמנציה, כיון שלפעמים דעתם צלולה ומבינים עניין, יש בהם איסור ספייה צריך לומר להם שהיום יו"כ, ולהניח אוכל על השולחן לפניהם, ואם יקחו יקחו. (שמעתי מהגרש"א שטרן שליט"א).

כאבי ראש - מחמת הצום, ונפל למשכב או שעלול ליפול למשכב, אף שלא נפל, [עי' סי' שכ"ח סי"ז] ויכול לקחת אקמול בלא מים, ואם לא יכול לקחת בלי מים, אך אם לא יקח כדור יגיע לידי סכנה, יכול לקחת כדור ע"י מים, וראה להלן בדיני לקיחת כדורים ותרופות ביו"כ.

סחרורות או שחור בעינים - אם הוא להרבה זמן ומרגיש שאינו מיושב מדעתו, או שהולך וחוזר לו, צריך לשתות לשיעורים, ואם לא מספיק ישתה אף ללא שיעורים. [ועי' שו"ע סימן תרי"ח ס"ו וס"ט].

חולשה - אם מתחיל להרגיש חולשה ילך למקום ממוזג לנוח. ואם עדיין מרגיש חולשה חזקה שלא עוברת, מותר לשתות מים מתוקים או שתיה מתוקה לשיעורים, [עי' רמ"א שם, וד"ר אוריאל לוינר והגרש"ק גרוס].

עילפון - אדם שמתעלף הצום יכול לגרום להתעלפות, מחמת כמה דברים, א. איבוד נוזלים מהגוף, ב. ירידת לחץ דם. ג. ואזו וגאלית, דהיינו התרחבות כלי דם. [או התרגשות בתפילה, ואינו מצוי, או רואה בן אדם אחר שהתעלף, וכמצוי]. ולכן כשאדם מתעלף, אם יודעים את הסיבה שהוא התעלף כגון שהוא מחמת

הצום, וחזרו פניו ומרגיש טוב אין צריך פיגוי לבית חולים, אבל אם יש ספק או כל חשש אחר כגון חולה לב או זקן או שיש כאבים בחזה, יש להזמין אנשי הצלה, ובנתיים צריך להגביה את רגליו, ולהניחם על כסא, כדי שיעלה הלחץ דם ויגיע לראש, ולשטוף את פניו במים קרים. ואף לאחר שהחולה חוזר להכרה ישאר לשכב לפחות 20-10 דקות. ולאחר שמתעורר יתנו לו לשתות משקה עם סוכר. וילך וישכב לנוח. ולאחר שנח אם מרגיש טוב, יכול להמשיך לצום. [נתבאר באריכות בקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ, ובגליון פסקים והלכות 173] אמנם אם ממשיך להרגיש רע, ימשיך לשתות לשיעורים, ואם לא די לו ישתה כרגיל. ואם יש רופא או הגיע הצלה, ובדקו אותו והכל בסדר, והרופא אומר שאינו צריך לשתות, ומרגיש טוב אסור לו לשתות [כיון שלא חייב שיהיה סיבת ההתעלפות מהתייבשות, אלא ואזו וגאלית, דהיינו התרחבות כלי דם], אלא א"כ אומר שצריך אני או שניכר שהוא חלש וחיזור שמותר לשתות, ואם יכול ישתה לשיעורים. אבל אם מרגיש טוב ואומר שמרגיש טוב לא צריך לשתות, ומ"מ מי שמרגיש שהולך להתעלף או חולשה, ירחוץ את גופו במים קרים. כיון שדינו כרחיצה לרפואה. [וכמ"ש ברמ"א (סי' תרי"ג ס"ג) שמי שבא בדרך ורגליו כהות שמותר לרוחצם, ובערוך השולחן (שם סק"ט)].

חום - אם יש חום מעל 38 ומעלות, אם הוא מערב יו"כ ולא עובר יש לשתות לשיעורים, וישתה לכל הפחות ליטר מים, ואם יש חום גבוה מעל 39 מעלות יש לשתות לפי הצורך. ואם החום מתחיל ביו"כ יקח כדור אקמול ואם החום לא עובר ישתה לשיעורים. [והרבה פעמים שהחום לא עובר מעל 39 מעלות, יש בזה סכנה, וצריך לשתות לשיעורים].

מיגרנה - אם יש לו מיגרנה יכול לקחת את הכדורים, או נורפן ללא מים ביו"כ, אך צריך לצום ואף אם יש לו חום נמוך, כיון שאינו סכנה בצום. אך אם מרגיש חולשה חזקה או סחרחורתאו רואה שחור בעינים או שהחום עולה ומרגיש רעידות בגוף צריך לשתות לשיעורים, ואם זה לא מספיק יש לשתות ללא שיעורים, אלא א"כ ישנם הקאות. **ואדם שעלול לסבול ממיגרנות בצום, יקח לפני יו"כ בכדורי קפאין או מדבקות קפאין בשחרור איטי, ואף ביו"כ, כדי שיוכל לצום.**

הקאות ושלשולים - לאחר הקאות מרובות כיון שיש חשש התייבשות, צריכים לשתות לשיעורים, ישתה לשיעורים ברצף כדי שלא יגיע לידי התייבשות, ואם מצב ההכרה מעורפל, ישתה כרגיל עד שיחזור למצבו הרגיל, ואחרי הקאה אם אינו שותה לשיעורים, אסור לשטוף את הפה, ורק אם מרגיש טעם נוראי או שהפה מלוכלך מההקאה יכול לשטוף את הפה, ויזהר שלא יבלע מים. ואם יש שלשולים לפני יו"כ, יקח כדורים שעוצרים כדי שיוכל לצום ביו"כ.

דיני נשים מעוברות ומניקות

דיני מעוברות בצום
חיוב מעוברות בצום בזמנינו - אף בזמנינו נשים מעוברות, אם ההריון תקין, ומרגישות טוב, חייבות בצום יום כיפור. [שו"ע סי' תרי"ז ס"א], אף בחודש תשיעי צריך לצום, אך לפני ניתוח קיסרי, צריך לשאול מורה הוראה.

אף אשה שההריון תקין, אם מרגישה כאבי ראש חזקים יותר רגילים ממה שיש בצום או חולשה חזקה או סחרחורתאו רואה שחור מול העיניים, תשתה ובמקום הצורך אף תאכל לשיעורים, ואם לא די לה תשתה כרגיל, ואף אשה בהריון שחייבת בצום, ומ"מ חוששת מהצום, יכולה להתחבר לעירוי, בעזר מציון. [הסכמת הפוסקים, וכן כתב לי הגר"י זילברשטיין שליט"א, וכן כתב לי הגר" שמואל קהת הכהן גרוס שליט"א וכן שמעתי מגדולי ההוראה שליט"א ועוד פוסקים]. [ויכולה לשים אף שני ליטר עירוי, ויכולה להתחבר לעירוי אף בלילה לפני שמרגישה חולשה, ותזהר מאיסור חובל ועשיית פתח שלא להוציא דם]. ויש מחמירים שמעוברת לא תעשה רק עירוי, ורק שיש חשש סכנה תעשה עירוי. (שמעתי מהגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א).

הריון בסיכון - ישנם הרבה מקרים בהריון בסיכון, שצריך לשאול מורה הוראה, מעוברת לאחר הפלות, לאחר לידה שקטה, הריון תאומים שלישיה, קרישיות יתר, רעלת הריון, לחץ דם גבוה או נמוך, סכרת הריון, דלקת בדרכי השתן, היפרדות שליה, קרע רחמי, דימומים, מעוברת ע"י טיפולים. וישנם עוד עשרות מקרים ונתבארו בשערי יוסף מדרך לחולים ליו"כ - תשפ"ז.

אשה בהריון עם חולשה - אשה בהריון שהיא חלשה כל הזמן ושוכבת במיטה, והיא חולשה קיצונית יותר מרגיל בהריון תקין, תשתה לשיעורים.

המוגלובין נמוך - כאשר יש המוגלובין [-אנמיה] נמוך מ-9 לא צמים, ויש לאכול ולשתות לשיעורים, בדרך כלל מהבוקר, אך אם מרגישה חולשה חזקה תשתה לשיעורים מהלילה. וכל מקרה לגופו ויש לשאול מורה הוראה. אך אם

המוגלבין [-אנמיה] נמוך [חוסר ברזל] מ9 עד 12 - [והמצב הרגיל הוא 12-13] צריך לצום כרגיל, אך אם יש חולשה גדולה או סחרחורת ורואים שחור בעינים יש לשתות לשיעורים, ואם לא עוזר יש לשתות כרגיל. ומה שמצוי ברזל נמוך, אינו בכלל זה, כמצוי שהרבה נשים לפני או אחרי לידה לוקחות כדורים לברזל.

צירים שהתחילו בצום - צירים סדירים, אם יש צירים סדירים [5/10/15 דקות] יש לשתות היטב ללא שיעורים שתי ליטר בלא הפסקות כלל, ותתפנה לבית חולים, וכשמתחברת לאינפוזיה אינה צריכה לשתות. אך בצירים שאינם סדירים, כשמתחיל שותים לשיעורים אם לא מפסיק שותים רגיל עד שיפסיק (הסכמת הפוסקים).

התכווציות - אם יש התכווציות [כאבים חזקים בבטן התחתונה, כשבדרך כלל אין לה התכווציות] או כאבי מחזור, שמגיעים מהרחם שהוא שריר פעיל שמתכווץ פעמים רבות] תשתה לשיעורים, ואם לא די בזה יכול לשתות כרגיל.

כאבי גב - כשיש כאבים חזקים בגב תחתון, לפעמים זה סימן של צירים ויש לשתות לשיעורים. אך כאבים בגב העליון בגלל ההריון, אין זה סיבה שלא לצום.

יובש חזק - אשה בהריון שמרגישה יובש וצמא חזק וחולשה וקשה לה, יכולה לשתות לשיעורים. (הסכמת הפוסקים, הגר"י זילברשטיין, הגרש"ק, הגרע"פ).

בחילות - אף אשה בהריון שיש לה בחילות, צריכה לצום, ואינה יכולה לשתות לשיעורים, אך בבחילות חזקות שלא מצליחה להרגיע את הכאבים, יכולה לאכול ולשתות לשיעורים.

הקאות - אשה בהריון שהקאה, את הכל או שהקאה פעמים מרובות, כיון שע"י ההקאה נגרם איבוד נוזלים, מותר לה לשתות לשיעורים, אם יש צורך להרגיע את ההקאה רק ע"י אוכל אפשר ע"י אכילה של פחות מכשיעור.

פחיתות תנועת עובר - אשה שמרגישה פחות תנועת עובר, תנסה לשכב ולהרגיש תנועת עובר, ואם לאחר חצי שעה לא מרגישה תנועות תשתה שתיה מתוקה, ושוב תשכב כחצי שעה, ואם שוב אינה מרגישה תנועות תפנה לבית חולים, ומותרת לשתות שתיה מתוקה לשיעורים ותפסיק עכ"פ

בכל שתיית פחות שיעור שתיים או שלש שניות. (ראה בספר חיים כהלכה עמ' 152 ונתבאר בהרחבה בקובץ שערי יוסף לחולים).

הכנה לצום למעוברת

הכנה לצום למעוברת - אשה מעוברת צריכה להכין את עצמה ביום ואף בימים שלפני הצום בשתיה מרובה, של 3/4 ליטר מים.

תפילות בצום למעוברת - אשה מעוברת שחייבת בצום וכן כל חולה שחייב בצום ואם יצא החוצה לבית הכנסת יצטרך אולי שלא לצום אז צריך להתפלל בביתו. (שו"ת חת"ס ח"ו סימן כג).

זהירות מיציאה בחוץ ועליית מדרגות - נשים בהריון שצמות צריכות להזהר שלא לעלות לקומות גבוהים כמה פעמים ביו"כ, ולא לצאת בחוץ.

תפילה בישיבה - אם מרגישה חולשה תתפלל בישיבה. [תשב ברגליים צמודות כמו שעומד בתפילה. בשעת הכריעות אם אפשר תשתדל לעמוד].

תפילה בשכיבה/וידוי בעמידה - אם מרגישה חולשה יכולה להתפלל בשכיבה, גם באותן תפילות הצריכות להיות בעמידה כמו תפילת שמונה עשרה ווידוי, ואם אפשר רצוי שהוידוי פעם אחת ביו"כ יהיה בעמידה. ואם התפילות גורמות לעייפות, אין להתפלל, כיון שחובת הצום מדאורייתא יותר מחובת התפילה שהיא מדרבנן.

דיני יולדת

יולדת בתוך שלושה ימים ללידה - פטורה מן הצום, ואוכלת ושותה כרגיל, ולא רק שותה, ואם יילדה בתוך ג' ימים ללידה [כגון שילדה מח' תשרי ואילך] לא תצום, ומעיקר הדין אוכלת ושותה כרגיל. (שו"ע סי' תרי"ז ס"ד). **ורבים מבני ספרד ומבני אשכנז** מחמירים שאם יכולה לאכול ולשתות לשיעורים, ונמצאת ביתובי דעתא, **ובזמנינו הרופאים אומרים שיש צורך** באכילה ושתיה כרגיל. ולכן בדרך כלל צריכה לאכול ולשתות כרגיל. [ובשתיה טוב שתשהה בין לגימה לגימה כעשר שניות]. וכ"ש בכמה שעות לאחר הלידה, משום יתובי דעתא, אף אם לא אומרת כלום, נראה שיכולה לאכול ולשתות כרגיל. [שמעתי מגדולי הרופאים והרבנים].

אם המעת לעת מסתיים ביו"כ, כגון שילדה בז' תשרי - אף לדעת השו"ע: דינה כיולדת בתוך ז', להלכה אף לבני ספרד נוהגים כבני אשכנז שצריך שעד שיעברו שלושה ימים מעת לעת, דהיינו עד אותו שעה שבה ילדה, [שהתינוק יצא ממעי אמו, ולא משישבה על המשבר ויש מקילים שמונים משעה שהוציאו את השליא] ולכן דינה כיולדת תוך ג', וכמו שנתבאר לעיל. אך לאחר שנתסיים 72 שעות מעת לעת, צריכה להתחיל לצום, (הסכמת הפוסקים), אלא א"כ צריכה לאכול ולשתות לשיעורים כמו שיתבאר בהלכה הבאה. ומ"מ לכו"ע נכון להחמיר שאם מסתיים המעת לעת בשעה תשע או עשר בערב, בכה"ג דינה כמו יולדת בתוך ז', כיון שבלאו הכי לא חסר לה שתיה ואכילה כיון שאוכלת ושותה בערב הצום, אלא א"כ מרגישה צורך.

יולדת מז' ימים, כגון שילדה מד' תשרי ואילך - אם היא אומרת שצריכה לאכול ולשתות, אוכלת ושותה לשיעורים אך אם אומרת שאינה צריכה, וגם הרופאים אומרים שאינה צריכה, אסורה לאכול, אך כל שאינו ידוע שהיא אינה צריכה אוכלת ושותה לשיעורים.

ילדה בג' תשרי - למעשה [בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז] צמה עד גמור המעת לעת, דהיינו עד אותו שעה שבה ילדה, אוכלת פחות מכשיעור, לאחר מכן [בדרך כלל, וכן הוא ע"פ הרפואה והתורה] דינה ככל אדם, שאם מרגישה חולשה חזקה שקשה לקום מהמיטה, או סחרחורת חזקים שרואה שחור מול העיניים תשתה לשיעורים. ואם מניקה יתבאר להלן בדיני מניקה.

ילדה לפני ג' תשרי - כיון שעברו מהלידה שבעה ימים מעת לעת הרי היא ככל אשה שצריכה לצום, אלא א"כ היא מניקה, וכמו שיתבאר להלן.

יולדת בניתוח קיסרי - אף היולדת בניתוח קיסרי דינה כדין יולדת, וכדינים שנ"ל, אך לפעמים חלשה מהניתוח אף לאחר שבעה ימים, עד שבועיים, בדרך כלל דינה כבתוך שבוע, ולפעמים אף יותר מזה, ותלוי אם היה ניתוח חירום או ניתוח מתוכנן מראש, ולכן כל מקרה לגופו, ויש לשאול לרופא ולחכם.

מנוחה ליולדת לאחר לידה - יולדת שצריכה לצום, תכונן היטב לצום בשתיה מרובה, והבעל ישמור על הילדים, וככל הדינים שנתבארו לעיל בדיני מעוברות. ואם יש סחרחורתחזקה שרואה שחור בעינים או חולשה שלא יכולה לקום מהמיטה, והכל לפי העניין.

רחיצה לאחר הלידה ביו"כ - יולדת לאחר הלידה בדרך כלל צריכה לרחוץ את עצמה מחשש לזיהום, יכולה לרחוץ אף בסבון נוזלי, אך יש להזהר מחשש סחיטה.

יולדת בסיכונים לאחר לידה - לאחר לידה ישנם יולדות שנמצאים במצב מסוכן, והרבה פעמים צריכה שתיה לשיעורים, איבדה דם, דימום, קרישיות יתר, זיהומים, לידה לאחר רעלת או סכרת הריון, ובכל המקרים הנ"ל יש לשאול את הרופא ומורה הוראה מובהק הבקי בדיני חולים בצום יו"כ.

דיני מפלת

דין מפלת - אשה שהפילה [או רח"ל או ילדה לידה שקטה או עברה גרידה וכל כיוצא בזה] לאחר ארבעים יום דינה כדין יולדת, שבתוך שלושה ימים ללידה, אינה צמה, ואוכלת ושותה כרגיל. ובתוך שבעה ימים אוכלת ושותה לשיעורים, אלא א"כ אמרה שאינה צריכה, וכנ"ל לגבי יולדת (ביה"ל סי' תרי"ז ד"ה יולדת), ולאחר שבוע אם מרגישה טוב תנסה לצום, ואם מאוד חלשה תשתה לשיעורים.

ספק אם עבר ארבעים יום - לבני ספרד: דינה כיולדת, ותשתה לשיעורים, **ולבני אשכנז:** מחמירים בזה, והכל לפי החול.

דיני מניקה

חיוב מניקה בצום - מניקה צמה ביום הכיפורים. [אלא א"כ היא יולדת כדינים שנ"ל בדיני יולדת] (שו"ע סי' תרי"ז ס"א) ותתכונן לצום כראוי בשתייה של יום יומים קודם יום כיפורים כמות גדולה של נוזלים כגון מיץ ענבים. ותשהה בצום במקום ממוזג ולא תצא החוצה. וכן לאחר הצום תשתה מיץ ענבים ושתיה מתוקה, כדי להחזיר את הנוזלים לגוף. [וכן ראוי אם יש לה אפשרות לשאוב חלב, שתשאב כמה שעות לפני הצום וע"י כן תניק פחות ביו"כ ותאבד פחות נוזלים].

תינוק שאינו אוכל תחליפי חלב ואינו רגיש להם - אם התינוק עדיין אינו אוכל תחליפי חלב, ויודעת שאם תתחיל לצום יפסיק החלב, מתחיל לצום בלילה, וממתי שמתחיל להפסק החלב אינו צמה, ואין צריך לנסות להביא לתינוק תחליפים אחרים, כיון שדינו כפיקוח נפש לתינוק, ומותר לשתות ביו"כ שיהיה חלב לתינוק. [הגרש"א (הליכו"ש יו"כ פ"ו ס"ב) חוט שני (ר"ה יו"כ עמ' קסז)] **ויש מחמירים** שכיון שבזמנינו יש תחליפי חלב, והם טובים לתינוק, צריכים

להביא לו תחליפי חלב, אף שהחלב מתמעט. [שו"ת אור לציון (ח"ד פרק יד תשובה ב') וכן בחזו"ע (ימים נוראים עמ' רפז) נראה דיש היתר רק במקום סכנה שאם התינוק בריא מתענה ומשלימה, ואף אם יחסר מעט חלב לתינוק]. **ויש רבים מורים שבד"כ אם יתמעט החלב ואין לתינוק מה לאכול, מ"מ כיון שעדיין לא אכל תחליפי חלב וכל שינוי בתזונת התינוק דינו כסכנה.** [וכמ"ש בחזו"א (או"ח סי' נ"ט סק"ג וסק"ד) שסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב, וכל שיש ספק שמא יגרם לתינוק קלקול מעיים כעצירות או שלשול או חום כלשהו ע"י שינוי בדרך הזנתו הרי הוא ספק פיקוח נפש ומחללים ע"ז את השבת. ע"ש. וכן הו"ד החזו"א בקונטרס הזכרונות (סימן ל אות י") שההיתר למניקה שאם לא תאכל יפסק חלבה אף שיכולה להאכיל את התינוק מאכלים אחרים ע"ש].

מניקה חלקית או שהתינוק אוכל מאכלי חלב - ומ"מ לכו"ע אם היא מניקה חלקית והתינוק אוכל גם תחליפי חלב או שאכל פעם אחת או מידי פעם תחליפי חלב או מאכלים אחרים [כגון שהתינוק כבר גדול], אף אם יפסק החלב, צריכה להמשיך לצום. (הסכמת הפוסקים).

כשיש חלב אם קפוא או כדורים שמחזירים חלב - מניקה שיש לה חלב אם קפוא או במקרר, צריכה להביא לו את החלב השאוב, ואם אין לה חלב שאוב תשאוב חלב לפני יו"כ, שאם יתמעט החלב ביו"כ שתוכל להביא לתינוק, ולא להפסיק את הצום, ותשתה היטב לפני הצום, והצום אינו גורם להפסקת ההנקה בד"כ, וכן ישנם מחקרים שהצום אינו משפיע על הפסקת ההנקה באשה שמניקה הנקה מלאה, [וכן לא מגיעות להתייבשות, וכן שמעתי מהגר"מ שטרן שליט"א לגבי ת"ב שבד"כ החלב לא מתמעט בהנקה מלאה, וכ"ש לגבי יו"כ]. וכן בזמנינו שישנם כדורים שנקראים מילקל וכדו' להחזיר את החלב אף לאחר כמה ימים, ולכן אף אם נפסק החלב בצום, כל שלתינוק יש מה לאכול אין בכך חשש. [וכנ"ל מדברי האול"צ והחזו"ע ועוד שכל שאין סכנה אין היתר, ונתבאר בארוכה שלי"א אף לגבי יו"י בתמוז בשערי יוסף ביה"מ וכ"כ בקונטרס עיני חולה ביום הכיפורים עמ' נז].

שהתינוק חולה או מסוכן לו חלב - אמנם במקום שהתינוק מסוכן לו אינה מתענה. [כתב בשו"ת דבר שמואל (סימן קז) והו"ד בביה"ל (סי' תרי"ד ד"ה עובדות) "ואם יש להמניקה ילד חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כ"א ממנה ואם תתענה סכנה הוא להילד אינה מתענה אפילו ביוהכ"פ", וכ"כ בקיצור שו"ע (סימן קלג סי"ב), וכ"כ בשו"ת חתם סופר (חלק ו - ליקוטים סימן כג) וכתב שיש להתיר אף ספק פיקוח נפש של הולד, עי"ש, וכ"כ בשו"ת מחנה חיים (ח"ג סי' מ"ז) ובכה"ח (שם סק"ב) ובהליכות שלמה (עמ' פב) וכ"כ בשו"ת אור לציון (שם) נשמת אברהם (סי' תרי"ז סק"א), ובתורת היולדת (עמ' שנד) ובחזו"ע (שם) שיש היתר רק במקום סכנה]. ויש בכך כמה אופנים א]. אם התינוק פג והחלב נחוץ לו וחיוני ובפרט שיש שיעור תמוה גבוה אצל פגים בגלל זיהומים במערכת העיכול והחלב אם הוא החיסון הכי טוב עבורם ב]. אם התינוק רגיש לתחליפי חלב כמצוי, ויכול לאכול רק חלב אם, ג]. תינוק שאינו מעכל היטב את תחליפי החלב, ואם תצום יחסר לתינוק חלב, ד]. מניקה תאומים, ואוכלים רק חלב אם, ובכל האופנים הנ"ל בדרך כלל יכולה לצום בלילה, ומזמן שמרגישה שהחלב מתמעט, אף אם אינו שינוי כ"כ חזק, כל שרואים שהחלב יתמעט ויש סיכון להמשך ההנקה, יכולה להתחיל לשתות לשיעורים מיץ ענבים ומשקאות מזינים, [ויש עוד אופנים שאין לצום כגון שיש דלקות וכנתבאר בפסקים והלכות חולים ביו"כ]. ומ"מ אף באופנים הנ"ל לכתחילה תביא חלב שאוב באופן שהוא טוב עבורם, ורק אם אין לה חלב שאוב, תשתה כדי שתוכל להניק.

דיני קטנים בצום יום כיפור

קטנים עד גיל תשע - אינם צמים כלל, ומותר להאכילם בידיים [שו"ע ורמ"א סי' תרט"ז ס"א]. [ומותר אף להאכילם כמה דקות קודם השקיעה] ואף אם רוצים להחמיר על עצמם לצום מוחין בו, אך בליל יו"כ אם רוצה לצום כמה שעות, מחמת שאינו רעב, נהגו להקל, כיון שאינו בכלל תענית שעות, אך אם מבקשים לשתות או לאכול, צריך להם לשתות או לאכול.

קטנים מגיל תשע בן עד גיל 11 ובת עד גיל 10 - מחנכים אותם לצום לשעות כדין חינוך לעיניו, ויאכל שעה לאחר שרגיל לאכול את ארוחתו הקבועה דהיינו, ילד הרגיל לאכול ארוחת בוקר בשעה תשע בבוקר, יאכל בשעה 10. ואם רגיל לאכול כמה עוגיות בבוקר יש אומרים אינם נחשבים ארוחה קבועה, ולמעשה נראה שאם רואים שזה צורך לילד, יש לאחר שעה אחת ממה שרגיל לאכול את העוגיות וכדו' שאוכל כל בוקר.

קטן שמעל גיל תשע שמרגיש צורך לאכול בליל יום הכיפורים - **כגון שקם באמצע הלילה** מותר לאכול.

קטן מגיל 11 וקטנה מגיל 10 - יצומו כפי כוחם, ואינם צריכים לצום כל היום, אף שלא במקום חולשה, מ"מ אינם אי"צ לסיים את הצום.

קטן מגיל 12 וקטנה מגיל 11, [שנה לפני בר/בת מצוה] - אף שפסק בשו"ע שיצומו כל היום עד צאת הכוכבים, מ"מ בזמנינו שהדורות חלושים, אם קשה להם הצום לא ישלימו את הצום, אלא יתענו עד חצות היום.

בשר או ממתקים לקטנים - מותר לכתחילה לקטנים שלא צמים לאכול עוף או בשר וכמו כן מותר לתת להם ממתקים משום שיו"כ הוא יו"ט, [אך לחולים אסור ללא צורך תזונתי שהרי אסורים ככל תוספת מיותרת].

אכילת קטנים בבית הכנסת - אף קטנים האוכלים ביו"כ, ראוי שלא יאכלו בבית הכנסת כנגד כל העם. (כה"ח סי' תרט"ז סק"ט. ועי' בשו"ע סי' תקע"ד ס"ג).

דיני חולים האוכלים ביו"כ

שיעור אכילה האסור מה"ת - אם אוכל יותר מככותבת הגסה או חותר מרביעית חייב כרת, שיעור ככותבת הוא שיעור של תמר יותר גדול מזית וקצת פחות מגודל ביצה. [שו"ע סי' תרי"ב ס"א] אמנם אף אם אוכל פחות מכשיעור אסור מדאורייתא בכל שהוא [שו"ע שם ס"ה).

שיעורים האכילה לחולה האוכל ושתה ביו"כ - חולה שצריך לאכול ולשתות, מותר לו לאכול רק את הכמות שצריכה לו כמו בכל כל יום, ועל התוספת יש בה איסור כרת. ולכן חולה שצריך לאכול ולשתות, צריך לברר אצל הרופא או מורה הוראה הבקי בדיני חולים ביום הכיפורים, את כמות האכילה והשתיה, וכל חולה לגופו. וכן חולים שמותרים בשתיה, אסור להם באכילה. מ"מ אף שחולה שמותר לו בשתיה בכמות מסויימת, ואם מרגיש רע, יכול לשתות עד שירגיש טוב. וכן חולה שצריך לשתות כמה מסויימת של שתיה, בדרך כלל צריך לחלק את השתיה למשך היום.

אכילה לחולים פחות מכשיעור - חולה אף שיש בו סכנה, צריך לאכול ולשתות פחות מכשיעור, כיון שקימ"ל הקל הקל תחילה, אמנם ישנם חולים שיש בהם סכנה שצריכים לאכול כרגיל, וכמו שנתבאר בשערי יוסף דיני חולים ביום הכיפורים, אך בדרך כלל רוב החולים מספיק להם אכילה ושתיה לשיעורים.

שיעור אכילה פחות מכשיעור - שיעור אכילה פחות מכשיעור משערים לפי נפח והוא 30 סמ"ק, [של ככותבת הגסה], כגודל של קופסאות גפרורים רגילה. ולכן עדיף לחולה מאכלים שהם דחוסים ולא מאכלים שמנופחים, [וכנתבאר החישוב בארוכה בקובץ שערי יוסף הוראות ופסקים לחולים ביו"כ, שיש משערים לפי משקל, אך כיון שהוא יבוא לידי קולא, ויאכל מאכל ששוקל 30 גרם, אבל בנפחו הוא 50 סמ"ק, והוא ספק דאורייתא לחומרא, ולכן יש לשער לפי סמ"ק, אך במאכלים שדחוסים, כגון עוגיות וכדו' אפשר לשער לפי משקל של 20 גרם, שבנפח הוא 30 גרם שהוא פחות מכשיעור, וראה עוד מה שנתבאר בארוכה בקובץ שערי יוסף שיעורי המצוות]. לדוגמא עוגיות, 1.5 ביסקוויטים של פתי בר אוסם רגיל [חבילה של 500 גרם]. אמנם בחברות אחרות הדברים משתנים מחברה לחברה. וכן רבע פרוסת לחם. [אך כנ"ל שעדיף לא לאכול לחם, כיון שיש בהם הרבה נפח, ואי אפשר לאכול מהם הרבה].

שיעור אכילה במאכל אוירירי - מאכלים שהם אוורירים כגון עוגת טורט או לחם, **לבני ספרד**: יכול למעכו לגמרי, ואין צריך לשער את החללים, ויכול לאוכלו ממנו כל פעם עד כמות של 30 גרם, כיון שעד שיעור זה אין דעתו של אדם מתיישבת עליו, **ולבני אשכנז**: לא יאכל ממאכלים שיש בהם אויר כיון שיש ספק אם הם מצטרפים ואם יאכל הרבה אפשר שאוכל יותר מכשיעור, אלא יאכל מאכלים שאין בהם נפחי אויר כגון ביסקוויט או לחמית תפוח עץ או גבינה וכדו'.

שריית מאכל במשקה - השורה פת או ביסקוויט בתוך תה או קפה, המשקה מצטרף לנפח המאכל, (משנ"ב סי' תרי"ב סק"ד, בא"ח ש"א מסעי ה"ד ושו"ת אול"ת ח"ג מבוא שיעורי המצוות ענף ב' אות טו) וצריך למדוד את המאכל לאחר שהטביל אותו במשקה, ולכן לכתחילה אין להשרות את הביסקוויט בשתיה.

שיעור שתיה פחות מכשיעור - שיעור שתיה הוא פחות מלוא לגומיו, לחולה שאוכל ביו"כ, באדם בינוני- רגיל עד 40 סמ"ק נוזלים הוא פחות מכשיעור, אבל זקן או קטן באיבריו כגון נער בר מצוה או נערה, ייתכן שמלוא לגומיו שלו קטן במעט משיעור זה, ולכתחילה יש למדוד בערב יו"כ.

שיעור זמן האכילה - הוא "כדי אכילת פרס" [שיעור אכילה של 3/4 ביצים] פחות מכשיעור שיש לחכות בין אכילה לאכילה, לכתחילה תשע דקות, ובמקום הצורך שבע דקות, ובמקום הצורך ארבע דקות. [ואם לא די בזה יאכל, אפשר כל שתי דקות].

שיעור זמן השתיה - בין שתיה לשתיה לכתחילה הוא תשע דקות, ובמקום הצורך אם אפשר שבע דקות, ואם לא כל חמש דקות, ואם לא די בזה אפשר גם לשתות בהפרש של שתי דקות, ואם לא ישתה כל דקה או חצי דקה אפשר לו, כיון שיש אומרים ששיעור כדי אכילת פרס הוא בכמה שניות, [וכמו שכתב בשו"ע (סי' תרי"ח ס"ה) "ולפחות ישהו בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית"].

שהייה בין אכילה לשתייה - בין אכילה לשתייה אין צריך לשהות שיעור כדי אכילת פרס.

גדר אוכל ושתייה, האוכל לבן, דינו כאכילה, אך אם שותה אותו, דינו כשתייה. וה"ה בכל דבר שאם לועסים ואוכלים אותו דינו כאכילה, אבל אם שותים אותו דינו כשתייה. ולכן חומוס וגבינה דינם כאוכל, אבל מרק בלא ירקות דינו כשתייה.

סוג השתייה שמותר לשתות - חולה שמותר לו לשתות לשיעורים בד"כ מותר לו לשתות כל סוגי השתייה, ואינו חייב לשתות דוקא מים, ויכול לשתות גם שתייה מתוקה, כגון מיץ ענבים מיץ תפוזים או שוקו או חלב. ובהרבה מקרים עדיף לשתות **שתייה מתוקה**, ומזינה עם סוכר, [למי שצריך סוכר שלא יצטרך אכילה, או שישתה פחות] או **מרק ירקות** טחון, שדינו כשתייה. אך לפעמים רק שתייה מתוקה או שתייה עם קפאין כגון קפה מצמיאה את הגוף יותר ויצטרך לשתות יותר, לכן נכון לשתות גם מידי פעם מים, ולא רק שתייה מתוקה. וכן **שייק פירות** שהוא נוזלי לגמרי דינו כשתייה. וצריך להזהר שמודדים בכוסות רגילות שיהיה בפחות מכשיעור, שלא יבואו לידי ספק איסור כרת.

סוג האכילה שמותר לאכול - חולה שאוכל מומלץ שיאכל קוביות שוקולד או וופלים כיון שהשוקולד והסוכר עוזר לצום, וכן אכילת בסיקוטים שיש בהם קלוריות לגוף. אלא א"כ צריך לאכול מאכלים שיש בהם חלבונים, כגון דגים או עופות, וכל חולה לגופו.

דיני קידוש וברכות לחולים

קידוש - חולים וקטנים שאוכלים ביום הכיפורים, אינם צריכים לעשות קידוש. (משנ"ב סי' תרי"ח סק"ט).

לחם משנה - חולה שאוכל לחם, **לבני אשכנז**: אינם צריכים לבצוע על לחם משנה. **ולבני ספרד**: טוב לבצוע על לחם משנה. [במג"א סי' תרי"ח סק"י חיי אדם כלל קמ"ה ס"ב ומטה אפרים סי' תרי"ח קצה מטה סקט"ז, נראה דא"צ לחם משנה, ואמנם בשכנה"ג סי' תרי"ח ובמו"ק שם נראה דטוב לבצוע על לחם משנה].

ברכה ראשונה - חולים שאוכלים ביום הכיפורים צריכים לברך בברכה ראשונה, ואם אוכל פחות מכשיעור, ולא הסיח דעתו מאכילה הראשונה וכן לא שינה שינוי מקום שצריך לחזור ולברך, כגון שיצא מבית הכנסת, אינו צריך לברך בברכה ראשונה לפני כל אכילה ואכילה או שתייה, אך אם כל כמה שעות מתחיל לשתות לשיעורים צריך לברך עוד פעם כי הרי הסיח דעתו מהשתייה או מהאכילה. (שו"ת מהרש"ם ח"ו סימן עח).

ברכה אחרונה לחולים - חולים **ששותים** לשיעורים אין מברכים על השתייה בברכה אחרונה כיון ששותה פחות מרביעית. (עי' משנ"ב סי' רי). וחולים **שאוכלים** לשיעורים, אם אוכלים מזונות בשיעור 30 גרם בתוך שבע וחצי דקות יכול לברך על המחיה או ברכת המזון. [לנוהגים ששיעור כזית 30 גרם, ואם משערים לפי נפח כיון שאוכל קופסאות גפרורים שהוא שיעור כזית יכול לברך בברכה אחרונה] אך האוכל והשותה לשיעורים אינו מברך בברכה אחרונה כיון ששוהה כל פעם יותר מכדי אכילת פרס.

נטילת ידיים לחולה האוכל פחות מכשיעור - חולה שאוכל ללא שיעורים, נוטל ידיים בברכה, אבל אם אוכל פחות פחות מכשיעור יטול ידיים ללא ברכה, כיון שאוכל פחות מכביצה בתוך שיעור של כדי אכילת פרס, נוטל ידיים ללא בברכה, ויש נוהגים כהגר"א והחזו"א לברך על נטילת ידיים, אף אם אוכל כזית. [עי' בשו"ע סי' קנ"ח ס"ג ומשנ"ב שם סק"ג, ובסדר נט"י לשו"ע הרב סק"ח כתב שצריך לאכול כזית מכביצה בכדי אכילת פרס, ולפי"ז בנ"ד יכול לברך על נט", ואמנם לפי מש"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן ס') שיש לאכול כל הביצה בכדי אכילת פרס בשיעור הגדול שהוא 9 דקות, וא"כ הכא נמי גם לגבי ברכה על נט"י יש לחוש שלא לברך. אף שדברי השבט הלוי לקולא].

מים אחרונים - חולה שאוכל לחם נוטל מים אחרונים כרגיל.

יעלה ויבוא - חולה שאוכל ביו"כ מזכיר ביעלה ויבוא, ביום הכיפורים הזה, ביום סליחת העוון הזה. ואם שכח לומר יעלה ויבוא ונזכר לאחר שגמר ברכת המזון אינו חוזר. ואף אם נזכר לאחר שבירך בונה ירושלים. (עי' שו"ע סי' תרי"ח ס"י ומשנ"ב שם סק"ט).

הזכרה בעל המחיה - חולה שאוכל מיני מזונות צריך להזכיר בעל המחיה, כמו שמזכירים בברכת המזון, "וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה" כיון שיש חייב להודות על האכילה חייב גם להזכיר. (שש"כ פרק לט ס"ג).

תפילה לחולה שאוכל - חולה שאוכל ביום הכיפורים טוב לומר התפילה, "הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות אכילה ושתייה ביום הכיפורים, כמו שכתבת בתורתך, ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. (ויקרא יח ה') ובזכות קיום המצוה זו, תחתום אותי ואת כל חולי עמך ישראל,

לרפואה שלימה, ואזכה ביום הכיפורים הבא, לקיים שוב ועניתם את נפשותיכם, כן יהי רצון אמנ". (ספר שבת שבתון עמ' קמ).

דיני לקיחת תרופות ביום כיפור

תרופות לחולה שיש בו סכנה - חולה שיש בו סכנה שצריך לקחת תרופה, הרי הוא יכול לקחת את התרופה עם מים אף בלא דבר מר, כיון שבדרך כלל בלאו הכי חולה שיש בו סכנה אינו מתענה. אך ישנם כדורים שגורמים להתייבשות כגון קנביס, תרופות לדיכאון או חרדות, תרופות שניתנים לדילול הדם ללב וכדו', ולכן יש לשאול לרופא לפני הצום אם יכול לצום. **וכן חולים שנוטלים אנטיביוטיקה, שישנם מקרים שאפשר לדלג על הכדור ולכן יש לשאול את הרופא ומורה הוראה.**

תרופות לחולה שאין בו סכנה - אבל חולה שאין בו סכנה שצריך לקחת תרופה, הרי יכול לקחת את הכדור הנ"ל בלא מים, ואם לא יכול לקחת את הכדור בלא מים יכול לבלוע את התרופה ע"י מים מרים וישים בכוס מים 3 שקיות תה קמומיל, או טיפת סבון, ולכן כדרי ברזל או כדורים ללחץ דם גבוה שצריך לקחת אותם בכל יום יש לקחתם ע"י מים מרים.

כדורי שינה - מי שלא מצליח להירדם בלילה בלי לקחת כדור שינה, מותר לבלוע כדור שינה בלי מים. ובשעת הדחק גדול שאם לא ישן בלילה, ויהיה דינו כחולה שאין בו סכנה מותר לבלוע את הכדור עם מים מרים פחות מכשיעור.

כדורי מניעה - אפשר לקחת את הכדור אף ביו"כ, אך תיקח את הכדור בלי מים. [או ע"י אסיפת רוק]. ואם אינה יכולה לבלוע את הכדור בלא מים תעשה שאלת חכם.

כדורי ריטלין - אם חייב לקחתם, יקח אותם בלי מים, ומה שלא אוכל יום אחד אינו מזיק, ואם אינו יכול לקחת בלא מים, יש לחלק בין אם התרופה לחלמנות-ADD שאפשר לדלג עליה בת"ב, לבין אם התרופה להפרעת קשב וריכוז היפרקטיבית ADHD- שחייב לקחת את התרופה ויקח אותה עם מעט [פחות מכשיעור] מים מרים.

דינים הנוהגים בערב יו"כ

דינים הנוהגים בערב יום כיפור

מזמור לתודה - **בני אשכנז**: לא אומרים, כיון שבזמן המקדש לא היה קרב קרבן תודה כיון שהתמעט מזמן אכילתו ויבוא לידי פסול. (רמ"א סי' תר"ד סק"ב ומשנ"ב סק"ד), **אך מנהג בני ספרד**: לאומרו. (כה"ח שם סק"ג. וכ"כ בסידור יעב"ץ שהחכם צבי אמרו, וכ"כ במקור חיים סי' תר"ד שיש לאומרו כיון שאפשר שיאכלו את הלחמי תודה חולים או לקטנים). ועכ"פ לכו"ע אם התחיל לאומרו יגמור, כיון שי"א שאפשר לאומרו.

אבינו מלכנו - **לבני ספרד**: אומרים, **ולבני אשכנז**: אין אומרים, (רמ"א סי' תר"ד ס"ב).

תחנון - אין אומרים כיון שהוא מקצת יו"ט. (שו"ע סי' תר"ד ס"ב). ולכן נהגו לקצר בסליחות בערב יו"כ. (רמ"א שם ומטה אפרים שם סק"א).

למנצח - אין אומרים, כיון שאינו יום צרה (רמ"א שם ומשנ"ב סק"ד).

עלייה לקברות - יש נוהגים לעלות בערב יו"כ לקברי צדיקים ולבקש עלינו רחמים ולהרבות שם בצדקה. (רמ"א סו"ס תרה, ומשנ"ב שם סק"ה). ויש שהקפידו ללא ללכת כיון שהוא קצת יו"ט. ולכן נהגו ללכת יום יומים קודם יו"כ (סידור יעב"ץ, ויפה ללב ח"ב סק"ג).

עשיית מלאכה בערב יו"כ - אין איסור עשיית מלאכה בערב יו"כ ורק ממנחה קטנה דינו כעשיית מלאכה בערב שבת, [כפשטות הגמ' בפסחים דף ג' ע"ב] ושו"ע (א"ח סי' רנ"א ס"א) ויש מקפידים שלא לעשות בו מלאכה, כיון שצריך להתעסק בו באכילה ושתייה [וכמ"ש באורחות חיים מלוניל (הל' ערב יו"כ) ובכה"ח פלאגי (סימן טז ס"כ) שהעושה בו מלאכה אינו רואה סימן ברכה, והו"ד בכה"ח (שם סק"ח) וכ"כ בחזו"ע (ימים נוראים עמ' רלז)] אמנם לא הובא בפוסקים, מ"מ כבר כתב במשנ"ב (סי' תר"ד סק"א) **שימעט בלימודו בערב יו"כ כדי לאכול ולשתות.**

זמן תפילת מנחה מנחה - מתפללים מנחה בזמן מנחה גדולה. (עי' מטה אפרים סי' תרז א', ואף לבני ספרד מחמת שאוכלים אח"כ סעודה, עי' משנ"ב ריש סי' רל"ב, ובשערי יוסף דיני תפילת מנחה ומעריב בארובה). ובסוף תפילת שמו"ע לאחר יהיו לרצון מתוודים, ועכ"פ יתפלל מנחה ויתוודה, קודם סעודה המפסקת. (שו"ע סי' תר"ז ס"א). ואם שכח לומר וידוי בתפילה יאמר לאחר שמו"ע, אמנם נשים כיון שאינם חייבות בתפילה אינם חייבות בוידוי, אך נהגו להתפלל מנחה [אם יכולות] ולהתוודות.

בגדי שבת - נהגו ללבוש בגדי שבת כבר בתפילת מנחה. (מטה אפרים תרז' א' וקיצור שו"ע סי' קל"א ח').

דיני הטבילה בערב יום כיפור

חיוב הטבילה במקווה - נהגו לטבול במקווה בערב יום כיפורים, [בלא ברכה], ומצינו ב' טעמים, א' משום טומאה, (רמ"א סי' תר"ו ס"ד), ב' משום תשובה כגר שנתגייר שחייב טבילה (מהרי"ל מנהגים הל' עי"כ ס"ג), **ולהלכה נראה מדברי הפוסקים שחוששים לב' הטעמים**, ולכן אף מי שטהור צריך לטבול בערב יו"כ, (משנ"ב שם סקכ"א) ולכן אף מי שכל השנה לא נוהג לטבול במקוה, בערב יו"כ נוהגים לטבול, והוא הטבילה היחידה שהובאה להלכה בשו"ע. (עי' שו"ע סי' תר"ו ס"ד).

בחורים - מגיל י"ג נהגו לטבול, משום תשובה (משנ"ב שם סקי"ז בשם המהרי"ל וכ"כ במט"א שם).

נשים - נהגו שהנשים בזמנינו אינם טובלות, ויש שנהגו [בקהילות מסוימות] לטבול, וכל מקום יעשו כמנהגו. ומ"מ למעשה בתוך ז"נ ובתולות לא יטבלו. (עי' משנ"ב שם, וחזו"נ שם עמ' רמט).

מספר הטבילות - די בשלש טבילות. (עי' משנ"ב סקכ"א) ויש שנוהגים בשמונה טבילות. (עי' כה"ח סי' תקפ"א סקפ"ג).

חציצה - לכתחילה ראוי להחמיר בחציצה, [גזירת הציפורנים, לכלוכים, סירוק שער הראש והזקן, ולרחוץ במים חמים לפני הטבילה ולכן יכול לקצוץ את ציפורני הרגלים והידיים ביום אחד] אך בדיעבד אינו מעכב. (עי' משנ"ב שם סקכ"ו ובמטה אפרים סי' תרז סק"ח, ואלף המגן סק"א ובכה"ח שם סקנ"ח, וחזו"ע שם עמ' רמח ועי' שו"ת רב פעלים ח"ד חיו"ד סו"ס טז).

תשעה קבין במקלחת - אם אינו יכול לטבול ישפוך עליו תשעה קבין [להחזו"א 23 ליטר, ובשעת הדחק 17.5 ליטר, ולהגר"ח נאה לכתחילה 18 ליטר, ובשעת הדחק 12.5 ליטר]. ויש שחוששים שבמקלחת כיון שצריך כוח גברא, בתשעה קבין, [נכמו שכתב הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סי' ס"ו), וכן פסק בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סימן א')] אמנם הפוסקים האריכו שאי"צ כוח גברא, ואף לדעת הראב"ד היינו דוקא בזמן שתקנת עזרא נהגה, ולא בזמנינו, [וכ"כ בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"א סי' ל"ג) ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' כ"ד), ועוד שבפתחת הברז נחשב כוח גברא, וכמו שנראה בנימוקי' (חולין דף קז ע"א ד"ה וכתוב בהלכות) ועוד]. ועוד כיון שאין המים נשפכים בבת אחת, ויש חורים קטנים, וצריך לשפוך בשפיכה אחת, בלא חורים ולכן יש מחמירים לפרק את הטוש [וכן הו"ד הגר"ח"ק (תורת המועדים סי' תר"ו סקי"ט) בשם החזו"א, וכן הו"ד הגריש"א (ספר הל' חג בחג ימים נוראים פרק כ"א הערה 62) שמקלחת אינה מועילה כתשעה קבין], אך למעשה מה שלא מועיל היינו דוקא שלא לשפוך מכלים שונים, שלא יהיה הפסק בשפיכה, אבל כיון שנשפך ביחד אין חשש. [וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (שם) שאם המים הולכים בשפע אינו נחשב טטפוף ע"ש, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"א) שבשעת הצורך מנהיג, וכ"כ בחזו"ע (דיני עירוב)].

ומ"מ צריך להזהר בכמה דברים, א]. שישפוך המים על כל חלקי גופו, וולכן מועיל רק אם לא מחזיק את הטוש, אלא המים נשפכים עליו ע"י שיניח את הטוש במתקן (עי' משנ"ב (סי' פ"ט סק"ד)). **ב].** שישפוך את המים ללא הפסק באמצע, [וכמ"ש במשנ"ב שם שבכמה כלים לא מנהיג]. **ג].** שיעור זמן התשעה קבין, לכתחילה עמידה תחת זרם של 33 - 4 דקות. (עי' ב"י (ריש סי' פ"ח) ומשנ"ב (שם סקכ"ב) פסק"ת (ח"א סי' פ"ט הערה 42)).

וידוי בטבילה - אין צריך לומר וידוי בטבילה, והנהוגים לומר וידוי, מ"מ יזהרו שלא לומר את השם. (רמ"א סי' תרו ס"ד ומשנ"ב שם סק"כ ומשנ"ב שם סקכ"ב).

זמן הטבילה - לאחר חצות, ובמקום צורך אף שעה קודם חצות. (משנ"ב סי' תקפ"א סקכ"ו בשם הח"א). ורבים מקפידים לטבול קודם תפילת מנחה. ויש נוהגים לטבול סמוך לסעודה מפסקת. (עי' משנ"ב שם סק"ח וכה"ח סקנ"א).

רחיצת הגוף לאחר הטבילה - מותרת. (עי' שבת יג. וצ"א ח"א סי' סד), [ויש שהקפידו בזה ע"פ הקבלה].

טבילה לאבל בתוך השבעה - אבל שיושב שבעה, וקם בערב יו"כ, כיון שיו"כ דינו כרגל שמבטל אבילות, (סי' תקמ"ח סי"א) יכול לטבול לאחר תפילת מנחה, **לבני ספרד**: מחצות, (עי' שו"ע סי' תק"ח ס"י ורמ"א שם, וכה"ח סי' תר"ו סקס"ו וחזו"ע אבילות ח"ג עמ' קיד). **ולבני אשכנז**: שעה שעתיים לפני צאת הכוכבים. (עי' רמ"א סי' תר"ו ס"ד ובמשנ"ב שם). **אך שאר דיני אבילות נוהגים עד הערב, ומ"מ המיקל לאכול סעודה מפסקת על גבי ספסל יש לו על מה לסמוך** (ברכ"י סימן תר"ו סק"ד).

מלקות בערב יום כיפור - יש שנוהגים ללקות ל"ט מכות ברצועה בערב יו"כ, (עי' שו"ע סי' תר"ו ס"ד) **ופשט המנהג בזמנינו שלא ללקות כיון שמחזיקים את ערב יו"כ כיו"ט**. (עי' כה"ח סי' תז סק"מ בשם היפה ללב, וכן החזו"א לא נהג ללקות). [אך יש שנהגו ללקות, ועוד פרטי דינים בדיני המלקות נתבארו בארוכה בשערי יוסף הל' יו"כ].

דיני מצוות אכילה בערב יו"כ

מצות אכילה - מצוה לאכול בערב יו"כ, (יומא פא: ובשו"ע סי' תר"ד ס"א "מצוה לאכול בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה", והאחרונים האריכו מדוע הרמב"ם השמיט דין זה) [ונחלקו הפוסקים אם הוא מדאורייתא או מדרבנן]. ונחלקו הפוסקים אם יש מצוה אף בכל אכילה. ולהלכה נראה שאף בכל אכילה יש מצווה. ולכן יש שנהגו לאכול בכל יום כדי לקיים מצווה.

טעם המצוה - ונחלקו הפוסקים בטעם המצווה, ומצינו ב' טעמים עיקריים, א' כדי שיהיה כוח להתענות, (רא"ש יומא פ"ח סי' כב, טור, ריטב"א ר"ה ט), ב' כיון שהוא יו"ט. (שע"ת לרבינו יונה שער ד' אות ח). ולהלכה נפסק לחוש לחומרא לב' הטעמים.

אכילה בליל תשיעי - יש אומרים שיש מצוה, אך מ"מ אין חיוב. (מג"א שם סק"א בשם השל"ה שיש מצוה מהלילה, אך דעת הגר"א שם שהוא רק מבוקר).

שתיה - אף שמדברי השו"ע, נראה שיש מצוה באכילה, להלכה אף בשתייה יש מצוה, ושתיתת משקאות חשובים, ושתיה בכלל אכילה. וכלשון הגמ' "כל האוכל ושותה בערב יום הכיפורים" (עי' שו"ת אול"צ ח"ד פרק ז' תשובה א').

כמות האכילה - יש שכתבו שיש לאכול כמות כפולה מהסעודות שרגיל לאכול ביום חול, (סידור האריז"ל בא"ח וילך א' וכה"ח סי' תר"ד סק"ב), אך להלכה אין חיוב בזה, וצריך להזהר מאכילה גסה. (עי' אלף המגן סי' תרד סקמ"ב).

אכילת פת - אף אין חיוב באכילה על פת. (מנ"ח מצוה שיג אות ט' כתב שבכל דבר מאכל יוצא יד"ח וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' נ"ד אות ב') **מ"מ יש מצווה באכילת פת ולכל הפחות בסעודה אחת.** (עי' שדי חמד מערכת יוה"כ סימן ג' אות ד' ד"ה ואם חייב, ובחזו"ע עמ' רלה שלכל הפחות יש לקבוע בסעודה אחת, ובשו"ת אול"צ ח"ד פרק ז' תשובה א'), הנהוגים ע"פ קבלה צריך לפחות ב' סעודות על פת (כה"ח שם).

נשים - אף נשים בכלל מצווה זו, כדי שיהיה להם כוח להתענות. (עי' מנ"ח מצוה שיג סקט"ז, ואלף המגן שם סקמ"א, ובשו"ת כתב סופר סי' קיב ובשו"ת תורה לשמה סי' קסב, ובחזו"ע עמ' רלא).

קטנים - אף קטנים בכלל מצוה, מדין מצוות חינוך. (שו"ת רע"א סי' ט"ז, ורש"ש סוכה כח:).

מצות אכילה למי שאינו מתענה - ואף מי שאינו מתענה, מחמת שיום תשיעי הוא כיו"ט. (נח' בזה בהעמק שאלה פרשת וזאת הברכה סי' קסז סקי"ב כתב שאין חיוב, אך בכת"ס סי' קיב כתב שתלוי בטעמים).

מצוות צריכות כוונה - ראוי לכוין לשם מצוה, [כיון שאינו ניכר באכילה שאוכל לשם מצוה]. וכתב ביסוד ושורש העבודה (יא ה) שיכוון לשם נחת רוח לבורא ולא להנאות.

דיני סעודה מפסקת

חיוב אכילת סעודה מפסקת - הסעודה האחרונה שאוכלין לפני הצום, היא נקראת "סעודה המפסקת" ונהגו לאוכלה עם פת, אך אינו חיוב.

לחם משנה - יש שנהגו לקיים לחם משנה. (עי' ספר טעמי המנהגים אות תשל"ד סק"ד, ובשל"ה הקדוש, ובסידור הרמ"ק). **אך אין בזה חיוב.** (אלף למגן סי' תרד סקמ"ב ובקצה המטה שם סקל"ז).

טבילת המוציא בדבש - יש נוהגים לטבול פרוסת המוציא בדבש. (מטה אפרים סי' תרה סקי"ח). [ויש נוהגים לטבול בסוכר].

אכילת מאכלים קלים - נוהגים לאכול בסעודה מפסקת מאכלים קלים להתעכל, שלא יהיה שבע ומתגאה כשיתפכל (שו"ע סימן תר"ח ס"ד).

אכילת בשר עוף - נוהגים לאכול בה בשר עוף ולא בשר בהמה, [בין לנשים ובין לאנשים] כיון שהוא קל לעיכול, (משנ"ב שם סקט"ז). אך אם אין לו רק בשר בהמה מותר לאוכלו. (מט"א שם ס"א, ועי' ישועות יעקב שם סק"ב שדי לאכול בשר בהמה בערב יו"כ). אך תבשיל של בשר מותר באכילה.

אכילת דגים - אין אוכלין דגים בסעודה המפסקת, אך בבוקר או בצהריים, מותר ואף רבים נהגו לאכול דגים. (עי' תוס' כתובות ה. ד"ה אלא, ועי' ה: ד"ה דברי, ובכה"ח שם סקכ"א), אך בדגים קרים יש מקילים, אף לפני הצום, כיון שאינם מחממים. **אכילת ביצים שום גבינה וחלב** - נהגו שאין אוכלין ושותין אף מהבוקר דברים המחממין את הגוף, כגון ביצים ושום וגבינה וחלב, כיון שהם מרבים זרע, (עי' משנ"ב שם סקי"ח בשם הפמ"ג, ובכה"ח סקל"ב וסקל"ו). אך קפה עם חלב מותר. (משנ"ב שם).

שתיית יין - אין שותים יין ומשקאות משכרים בסעודה המפסקת. (עי' משנ"ב שם) אך יש שנהגו לשתות מעט יין בבוקר, לשם מצוה, (שו"ת אול"צ ח"ד עמ' פב). ומיץ ענבים מותר לשתות לכתחילה אף בסעודה המפסקת כיון שאינו בכלל יין.

נשים/קטנים - נשים יכולות לאכול מאכלים המחממים את הגוף כרגיל. (עי' הל' חג בחג עמ' שיא). וכן קטנים מותרים בכל אלו. (מו"ז עמ' פב).

שומשום/טחינה - אין לאכול שומשום, כיון שהוא מעלה גרה (משנ"ב שם). אך בטחינה אין חשש. (עי' הליכות מועד עמ' רמא שהחמיר בזה, אך להלכה נראה שאין איסור בזה, וכן כתב בספר הל' חג בחג ימים נוראים עמ' שיג בהערה, ומ"מ כתב שם שאין להרבות בזה, ומהגרע"פ ומהגר"מ שמעתי שאין בזה איסור).

אגוזים ובוטנים ופיצוחים וכדו' - ראוי להחמיר כיון שע"י יש כיחו וניעו ומגביר את הליחה. (כן נראה ע"פ מש"כ הרמ"א בסוף סימן תקפ"ג לגבי ר"ה ונראה דה"ל לגבי יו"כ). **לקחת קלי צום בערב יום הכיפורים** - מותר לקחת בערב יום כיפור קלי צום או כדורי קפאין או מדבקות קפאין וכדו' בשביל לצום בקלות. (שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' נח אות ג', שו"ת יבי"א ח"ט חאו"ח סי' נד ועוד ובחזו"ע ימים נוראים עמ' רנו כתב רק במצטער הרבה), ויש שנמנעו מכך והרי הוא נבל ברשות התורה. (שדי חמד יו"כ סו"ס א' והגרנ"ק).

דיני תוספת יום הכיפורים

מצוות התוספת - מצוה מדאורייתא להוסיף מחול על הקודש, [בין לאנשים ובין לנשים], (שו"ע סי' תר"ח ס"א וס"ב). **וראוי לקבל בפה ולומר שמקבל עליו תוספת יו"כ**. (עי' כה"ח סי' תרי"ט סק"א והגר"ש"א). ונשים שמדליקות נרות ומברכות שהחיינו, אינן צריכות לקבל את התוספת יו"כ. (עי' מטה אפרים סי' תרי"ט ס"ד ובאלף למגן שם סק"ו).

אכילה לאחר סעודה המפסקת - **לבני ספרד**: אף אם גמר את הסעודה יכול לחזור ולאכול, כל עוד שלא קיבל על עצמו את התענית. (שו"ע סי' תר"ח ס"ג), **ולבני אשכנז**: כיון שיש שנהגו שבסיום הסעודה מקבלים עליהם את התענית, אם רוצה לאכול ולשתות לאחר ברכת המזון יאמר או יחשוב שאינו מקבל עליו את התענית. (משנ"ב שם סק"ב), **ומ"מ בדיעבד** אף לבני אשכנז אם שכח ולא התנה, כיון שלא היה בדעתו יכול לאכול ולשתות. (כדמוכח מדברי המשנ"ב שהוא רק לכתחילה, ובשו"ת אול"צ ח"ד עמ' צב).

זמן התוספת - אף שבער"ש מחמירים לקבל שבת כ20/230 דקות קודם השקיעה לכתחילה, ואף בערב יו"כ יש מחמירים כן. (עי' משנ"ב סי' רסא סק"ג ובשעה"צ שם סק"א), מ"מ בערב יו"כ די להפסיק מאכילה ומלאכה ושאר דיני עינוי כחמש דקות קודם השקיעה, (עי' שו"ע סימן תר"ח ס"א, ומשנ"ב סק"ב, ובשו"ת אג"מ אור"ח ח"א סי' צ"ו, ובשו"ת אור לציון ח"ד פרק יא ס"א יעו"ש).

ברכת הבנים - נוהגים שההורים מברכים את ילדיהם לפני שהולכים לבית הכנסת. (ח"א כלל קמד סי"ט מטי"א תרי"ט סק"ב). ולאחר מכן ילך לבית הכנסת באימה ורעדה מחמת יום הקדוש. (חיי אדם שם).

דיני הבגדים ובתכשיטים ביו"כ

בגדים - מצוה ללבוש בגדים נאים ונקיים כבגדי שבת, (שו"ע סי' תר"י ס"ד ומשנ"ב סק"ט וס"י תרי"ד סקט"ו) אך לא בגדים מפוארים ויקרים. **ונהגו ללבוש בגדים לבנים**, להדמות למלאכי השרת, א]. כיון שהוא בגד לבן ונקי, ב]. כיון שהוא בגד מתים ועי"ז לב האדם נשבר ונכנע. (רמ"א סי' תר"י ס"ד).

תכשיטים - נשים לא יענדו תכשיטים מכסף וזהב שמתקשטות בהם בשבת ויום טוב [מציינו ב' טעמים, א' מאימת יום הדין. ב' משום שלא להזכיר חטא העגל] (משנ"ב סימן תריא סקט"ו, ובשעה"צ שם אות י) אך תכשיטים של יום חול אינם בכלל האיסור. (עי' הגהות רעק"א סי' תרי, ומט"א שם סקי"א). [ויל"ע אם האיסור אף בדמוי כסף וזהב שרגילים ללבושו רק בשבת, ונראה שלפני שני הטעמים אין איסור, כיון שאימת הדין לא שייך בדמוי, וכן הזכרת חטא העגל הוא רק בזהב ולא בדמוי].

שעון מכסף או זהב - מותר, (הגר"ש"א בשבת שבתון עמ' רצז כיון שהם טפלים לשעון שהוא יעיקר) ויש מחמירים מפני אימת יום הדין, שהרי הוא בכלל תכשיט.

איפור - אפשר להתאפר בעיו"כ, אך יהיה בצורה עדינה. (אחרוני זמנינו).

חפתים/חגורה מזהב - נכון להמנע מחמת אימת יום הדין. (ע"פ המשנ"ב הנ"ל, ואף ברגיל בחול לא ילבש חפתים, ואף שהוא כפתור וחלק מהבגד, מ"מ יש עליו שם תכשיט).

לבישת קיטל - רבים נוהגים [הנשואים] ללבוש קיטל ביום כיפור, להדמות למלאכי השרת, אך רבים מבני ספרד לא נהגו בו. (רמ"א סימן תרי ס"ד, ובכה"ח שם ס"ק לד - לו, ומה שנתבאר בשערי יוסף הל' ר"ה).

לבישת קיטל בשנה ראשונה - יש שלא נוהגים ללבושו, אך מעיקר הדין מותר ללבושו, [ולכן מי שאין לו מנהג ילבשו].

לבישת קיטל בשנת אבל על אביו ואמו או בתוך ל' על אחיו ואחיותיו - יש שנהגו שלא ללבושו. (משנ"ב שם סק"ח) ובמקום שאין מנהג אפשר ללבוש. (הגר"ש וואזנר זצ"ל בקובץ מבית לוי עמ' לו).

לבישת קיטל למי שאביו אינו רגיל ללבוש - מי שאביו אינו רגיל ללבוש קיטל, ורוצה ללבוש קיטל מחמת הנוחות אין בכך איסור של אל טיטוש. [ע"פ מש"כ בשו"ע (יו"ד סי' רי"ד ס"ב) שרק במנהגים שיש בהם חשש איסור, ולכן נראה שאין אל טיטוש של בן ספרד להתפלל במניין של בני אשכנז, כיון שאין בזה שינוי בכל נוסח התפילה העיקרי, ורק בפיוטים ובסליחות].

להכנס לקיטל לבית הכסא- אין להיכנס לבית הכסא בקיטל, אך לעשות צרכיו הקטנים מותר, ולכן מותר להכנס למשתנת שדינם כבית הכסא דפרהסאי עם קיטל (עי' משנ"ב שם סקי"ח) ולכו"ע אם לובשים את הקיטל גם בסעודות ראש השנה מותר להכנס (הגר"ש"א ועוד).

דיני השהיית אוכל והטמנה בערב יו"כ והכנת אוכל ביו"כ
להטמין או להשהות תבשיל על האש או הבלעך לצורך מוצאי יום כיפור - **לבני ספרד**: מותר, (שו"ע סי' תר"ט ס"א וכדעת רוב הראשונים, ובחזו"ע עמ' רס) **ולבני אשכנז**: אסור, משני טעמים, א]. כיון שמתבשל בתנור לצורך חול, ב]. כיון שמחזי כרעבנותא, (רמ"א סי' תר"ט ס"א ומשנ"ב ושער הציון שם וכה"ח שם סק"ד). אך ישנם כמה אופנים שמותר. א.]. **לצורך חולה או קטנים שאוכלים ביו"כ** מותר, ומותר להשהות אף משהה לצורך הבריאים כיון שמותר כדין ריבוי בשיעורים. [וכמ"ש בחידושי החת"ס (שבת דף יח ע"ב) שמותר לצורך חולה וקטן ומותר אף להרבות בשיעורים, באלף המגן (סי' תר"ט סק"א) ובשו"ת אבני ישראל (ח"א הל' יו"כ סי' תר"ט) ובחוט שני (יו"כ עמ' קעב)]. **ב.]. כפלטה חשמלית או במיחם מים חשמלי** אין איסור אף לבני אשכנז, (שו"ת משנת יוסף ח"ז סימן קיא, וכן כתב לי הג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי, וכ"כ בקובץ מה טובו אוהליך יעקב ח"ד עמ' רסב, וכן שמעתי מהגרע"פ).

הוצאת עוגות מהמקפיא והכנסת שתיה למקרר ביו"כ - אסור להכין אוכל כגון לחתוך ירקות או לעשות תיקון באוכל ביו"כ, ואף מזמן מנחה קטנה, (שבת דף קטו ע"א שו"ע סי' תרי"א ס"ב). אמנם נראה שכל האיסור לעשות תיקון בגוף המאכל, כגון פציעת אגוזים או קניבת ירק (עי' שו"ע הרב שם סק"ז שכתב שעושה מעשה) אבל להכניס שתיה למקרר או להוציא עוגות מהמקפיא מותר, כיון שאינו עושה מעשה בגוף המאכל, [ואף ביו"ט אין בכך איסור הכנה מעיקר הדין, ובפרט שדעת רש"י והרשב"א בשבת שם שהוא משום איסור הכנה, ולפי"ז נראה רק בהכנה שיש בה מעשה, וכן נראה מדעת הרמב"ם (פ"א משביית עשור ה"ג) שהוא קציצת העלים שאסורה משום שבות, ע"ש, ולפי"ז בכל דבר שאין בו אף משום שבות, נראה שאין איסור, ושו"ר שכ"כ בשו"ת שבט הלוי (חלק יא סימן קמ"ד) וכן השיב לי הגרש"א שטרן שליט"א שכיון שאינו מלאכה מותר, ויש להוסיף בפרט שמן המנחה ולמעלה הוא רק מנהג ולא מן הדין] ולכן מותר לקחת אוכל לבית הכנסת במוצאי הצום, וכן נראה שמותר לחתוך עוגה ביו"כ לצורך מוצאי יו"כ. [ויש מחמירים בכך. (הגרמ"מ לובין שליט"א והגרמ"ש קליין שליט"א והו"ד בעיטורי מורכי עמ' רצז). אמנם לכו"ע אם יש ילדים קטנים או חולים או זקנים מותר וכן ע"י גוי מותר].

דיני הדלקת נרות בערב יו"כ

ברכת שהחיינו בשעת הדלקת נרות - **לבנות ספרד**: מברכים שהחיינו. וכ"ש במי שלא הולכת להתפלל בבית הכנסת, (בא"ח ש"א וילך ה"ט וכה"ח סק"ז) אך כיון שמקבלים יו"כ בהדלקה מדליקים את הנרות וחולצים את הנעלים ומברכים שהחיינו (חזו"ע ימ"נ עמ' רנז), [אך אין קפיда לחלוץ נעלים דוקא אז], **ולבנות אשכנז**: בין אנשים ובין נשים המדליקים נרות יברכו שהחיינו על ההדלקה, (משנ"ב שם סק"ז וחיי אדם כלל קמד סי"ד שאף איש יברך).

אשה ששכחה ולא בירכה שהחיינו ולא שמעה ברכת שהחיינו בבית הכנסת - תברך כל יום הכיפורים. (עי' שו"ת אול"צ ח"ד עמ' צז).

מניין הנרות שמדליקים ביו"כ - מנהג בני אשכנז, מלבד הנרות שהאשה מדליקה בערב יו"כ, מדליקים עוד ארבעה נרות וכדלהלן: ומ"מ אף בהדלקת נרות בערב יו"כ ראוי להקפיד לכבות את האור החשמל לפני הדלקת נרות.

א. **הדלקת נר נשמה** - **מנהג בני אשכנז להדליק בערב יו"כ, נר לעילוי נשמת ההורים**, [ודי בנר אחד על שניהם]. (רמ"א סי' תר"ד ס"ד, ומשנ"ב שם סקי"ב) ויש מבני ספרד שנהגו כן. [וכשמדליק הנר לע"נ אביו או אמו אומר: הריני מדליק נר זה לכבוד יום הכיפורים, לעילוי נשמת אבי או אמי או הוריי. (כה"ח שם סקכ"ז וסקכ"ח)]. ויש נוהגים להניחו בבית (מט"א סי' תרח סק"ח). ויש נוהגים להניחו בבית הכנסת. (אלף המגן סי' תר"ג סקי"ח).

ב. **נר הבריא/החיים** - **מנהג בני אשכנז**: שאיש נשוי מדליק נר אחד עבורו, ולא עבור האשה והילדים, ונקרא נר הבריא/החיים, (רמ"א סי' תר"י ס"ד). ומדליקים אותו בבית הכנסת או בבית. (עי' לבוש ס"ד ושו"ע הרב ס"ד) **ובני ספרד**: לא נהגו בזה. (ואע"פ שהביא מנהג זה בב"י בשם המרדכי).

ג). **נר ששבת - מנהג בני אשכנז להדליק** בבית נר ששבת שעליו יברכו ברכת בורא מאורי האש במוצאי כיפור. ואחד מהנרות הנ"ל יש להדליק בחדר בו ישנים.

ד). **נר בחדר שינה** - מנהג בני אשכנז שהנשואים מדליקים עוד נר בחדר שינה, אם יש חשש שריפה, די במנורת לילה וכדו', או שיש אור שנכנס מהמסדרון לתוך החדר, ואפשר לצאת בזה יד"ח אף בנר ששבת או בנר הבריא.

נשוי שנוסע לישיבה - נשוי שנוסע להתפלל ולשן בישיבה מדליק גם נר הבריא וגם נר של יום הכיפורים. [וצריך להדליק גם נר של ששבת להבדלה, אך בדרך כלל שמתפלל בישיבה אין צריך להדליק].

דיני התפילות ביו"כ

דיני הטלית ביו"כ

התעטפות בטלית - נהגו להתפלל כליל וביום יו"כ בטלית, (משנ"ב סי' תרי"ט סק"ד).

ברכה על הטלית לאחר השקיעה - יזהר להתעטף בטלית מבעוד יום לפני השקיעה כדי שיברך עליה, אך לאחר השקיעה, **ולאחר השקיעה** אף בתוך י"ג וחצי דקות לשקיעה, לא יברך, [כיון שהוא לילה, וכמ"ש במשנ"ב (סי' י"ח סק"ז) וכ"כ במטה אפרים (סי' תרי"ט סק"ז) וכ"כ בה"ח (סי' י"ח סקכ"א) וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק אז תשובה א') ובקיצור הלכות המועדים (ימ"ינ פ"כ ס"א)] אלא א"כ יש לו ספק אם היה השקיעה. (עי' משנ"ב שם וסי' יח סק"ז וסי' תפ"ט סק"ח). **ויש מקילים** שיכול לברך מעיקר הדין עד י"ג וחצי דקות מהשקיעה. [בחזו"ע עמ' רסב, מחמת ס"ס ספק יום ספק לילה, והביא מש"כ בשו"ת מהרי"ל (סי' קנ"ז אות ז') שעד זמן צאת הכוכבים זמן ציצית הוא שהכל תלוי בראיה ועדיין לא החשיך לגמרי ע"ש, וכ"כ בשו"ת יבי"א ח"י תאו"ח סי' נ"ד אות א').].

זמן ההתעטפות בטלית - ראוי לקבל את התוספת יו"כ לאחר שהתעטף בטלית, כיון שיש אומרים שלאחר שקיבל תוספת דינה כלילה. [וכמ"ש בשו"ת אול"צ ח"ד פרק ט"ז תשובה א') ובקיצור הלכות המועדים (שם)]. ומ"מ להלכה אף אם קיבל שבת יכול לברך על הטלית, כיון שאין התוספת יו"כ כלילה לכל הדינים, וכיון שעדיין אינו זמן בין השמשות מותר לברך. [וכדמוכח מפשטות מדברי המט"א (שם) והמשנ"ב (שם)].

ברכה על הורדת הטלית - המורידים את הטלית ביו"כ, אם הוא לכמה דקות, אין מברכים עליה, **לבני ספרד**: מהפסק זמן של כחצי שעה וכדו' הרי חשוב היסח הדעת שיכול לברך עליו שוב, ולכן בודאי בשנת צהרים שמקפל את הטלית צריך לחזור ולברך [דעת השו"ע (סימן ח' ס"יד) שמיד הוי הפסק, ובבא"ח (ש"א בראשית ה"י) כתב שאם מוריד את הטלית קטן לטבילה ומיד לובשו אי"צ לחזור ולברך, אבל האריז"ל שהורידו להרבה זמן והתעכב בטבילה נעשה היסח הדעת, ולכן אם שוהה במרחץ הרבה זמן צריך לזמן, ואמנם עי' כה"ח (שם סקנ"ו) ובשו"ת יבי"א (ח"ח סימן ב') שמחצי שעה]. **ולבני אשכנז**: יש נוהגים שאין לברך אלא בהיסח הדעת של כמה שעות. (עי' רמ"א שם ושו"ע הרב סימן ח' סקכ"ד ובקצות השולחן סימן ח' סקס"ג שרק בג' שעות) **ויש נוהגים שכל שהוא הפסק של שעה או שעתיים הרי הוא נחשב הפסק** (שו"ת שבט הלוי ח"י סימן ב' אות א) [ויש מחמירים עוד מהבוקר לצהריים, שרק אז בודאי חשוב היסח הדעת, ואין לזה מקור בפוסקים]. ולכן למעשה **טוב בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז** לכוין בבוקר על ברכת הטלית עד מתי פשוטו בהפסקה, אך כליל יו"כ ודאי שאין לכון בכך, (עי' בהר"ל סי' ח' ס"יד, וכמ"ש בשו"ת שבט הלוי שם להתנות, ובספר שלמי תודה בשם הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, ובפרט לדעת השו"ע שאף אם פושטו מיד יברך).

אמנם אם ישן ואף אם נשכב על מיטתו על מנת לשן, ובסוף קם, צריך לברך ואף שלא ישן כיון שהסיח דעתו מהטלית צריך לחזור ולברך. [אמנם אם הלך מביתו לבית הכנסת ללא הטלית באמצע התפילה, אינו נחשב הפסק. (משנ"ב סימן ח' סקל"ג וסי' תרל"ט סקמ"ח ושער הציון סקצ"א), וע"ע בבירורי חיים ח"ג עמ' תרעח)]. מ"מ אם נכנס לבית הכסא לעשות צרכיו הגדולים, מ"מ אינו נחשב הפסק.

דיני תפילה זכה ולך א-לי תשוקתי

א. מחמירים להתוודות סמוך לשקיעה, [כדעת הרמב"ן (יומא פז) ועוד ומשנ"ב ריש סי' תר"ז] ולכן **בני ספרד**: נוהגים לומר הפיוט **לך א-לי תשוקתי** (פר"ח שם סק"א וכה"ח שם סק"ב), **ובני אשכנז**: נוהגים לומר תפילה זכה. (משנ"ב סי' תרז סק"א). [ויש שנהגו לומר גם אשמנו בגדנו וכו' (סידור יעב"ץ, ומטה אפרים סי' תרי"ט ס"ח)]

ב. יש מחמירים **לבני ספרד**: שיש לומר לך אלי תשוקתי בעמידה, אך אין לאומרו בעמידה במקום שאומרים בישיבה, משום יוהרא, [כתב במהר"ם בן חביב בתוספת יום הכיפורים (יומא דף פז ע"ב) שבלך אלי תשוקתי יוצאים יד"ח חובת וידוי, וכ"כ בפר"ח (ריש סימן תרוז) שצריך לאומרו בעמידה, ועפ"י"ז כתב בחס"ל (סי' קל"א סק"ב) שיגיע לשם יעמוד ביודוי, ובכה"ח (שם סק"ב) וכתב במועד לכל חי (י סימן יט ס"ד) שאין המנהג לקום ואם ירצה לקום מיחזי כיוהרא, וכתב בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק טז תשובה ב') שמי שאפשר לו אם יכול לעמוד בצינעא, טוב שיעמוד. אמנם למעשה המנהג שלא לומר, וכ"כ בדברי שלום (עמ'

קנח) שאי"צ לעמוד]. **ולבני אשכנז** ויש מחמירים לומר המילים שיש בהם וידוי בעמידה. (הגרנ"ק).

ג. לכתחילה צריך להזהר לאומרם קודם חשיכה. (עי' שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' ש), אם לא אמר לפני השקיעה, יכולים לומר אף אחר השקיעה. [מ"מ לבני אשכנז לא יאמר המילים בתפילה זכה, הריני מקבל עלי קדושת יום הכיפורים, כיון שסו"ס קיבל עליו קדושת יו"כ].

דיני כל נדרי

נוסח ומהות כל נדרי - מנהג בני ספרד: לומר בכל נדרי הנוסח "מיום כיפורים שעבר עד יום כיפורים זה" משום שכל נדרי הוא התרת נדרים שעברו במשך השנה הקודמת, **ומנהג בני אשכנז**: שאמירת כל נדרי הוא "מסירת מודעא" ולכן אומרים הנוסח "מיום כיפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו" ויש שנוהגים לומר את שני הנוסחאות. [ומי ששכח לומר כל נדרי, אי"צ לאומרו, ויצא בהתרת נדרים שעושים בער"ה].

אמירת כל נדרי קודם השקיעה - לבני ספרד כיון שהוא התרת נדרים ראוי לומר כל נדרי לפני השקיעה, כי אין מתירין נדרים בשבת וביו"ט, **אך נהגו להקל** בזה [ועיכ"פ בבין השמשות] ובפרט שנוהגים לעשות התרת אחרי הסליחות בערב יו"כ. (עי' בארוכה בחזו"ע עמ' רסא).

ברכת שהחיינו - לאחר אמירת כל נדרי הש"ץ מברך שהחיינו, (שו"ע סי' תרי"ט ומשנ"ב שם סק"ג) **יש נוהגים** שהש"ץ מוציא את הקהל ידי חובה (שעה"צ שם סי' תרי"ט סק"ז) ובמקום שחושש שהש"ץ לא מכיון להוציא יד"ח יברך בעצמו. (עי' בא"ח ש"א וילך סי"א וכה"ח שם סק"ח). **אך למעשה כל אחד יכול לברך בעצמו**, ויסיימו את ברכת שהחיינו לפני הש"ץ, כדי שיוכלו לענות אמן. (מג"א שם סק"ג ושו"ע הרב סק"ח ומשנ"ב שם סק"ג, וחזו"ע שם עמ' רסו).

מעלת קניית כל נדרי - מוציאים ס"ת אחד, והמנהג הפשוט להוציא ג' ספרי תורה, ובני אשכנז נהגו להוציא ב' ספרי תורה, ויש שנהגו להוציא את כל ספרי התורה שבהיכל, (שער הכוונות דף ק ע"ג ובמטה אפרים סימן תרי"ט סק"ג, ובכה"ח שם סקט"ז).

כוונה בתפילה לשם קידוש

יש מחמירים שבתפילת ערבית צריך לכוין לשם קידוש [וכמ"ש בהגהות חת"ס (סי' רע"א ע"ד המג"א סק"ד) וכ"כ בתוס' ריד (פסחים דף קיז)] אמנם המנהג להקל בכל כיון שקידוש בימים טובים הוא מדרבנן, ורבנן לא תיקנו קידוש ביום הכיפורים, ולכן מעיקר הדין אין צריך לכוין לשם קידוש. [וכמ"ש בהגהות רעק"א (סי' תרי"ח ע"ד המג"א סק"י) וראה מה שיתבאר להלן בדיני קידוש לחולים האוכלים ביו"כ, שכן הסכמת הפוסקים שאין צריך קידוש ביו"כ].

דיני הכריעה וההשתחוויות בתפילת מוסף

בתפילת מוסף בסדר העבודה, שכורעים ומשתחוים, **צריך להניח דבר שמפסיק בינו לבין הרצפה, במגבת או שקית נילון וכדו'**. (משנ"ב סי' תרכ"א סק"ד). **כיון שמעיקר הדין עיקר החציצה צריכה להיות כנגד הפנים**. (רמב"ם בפ"ו מהל' ע"ז ה"ז ובשו"ת הריב"ש סימן תיב ובמג"א סימן קל"א סק"כ ומשנ"ב שם סקמ"א "אפיו"). **אך מ"מ** לכתחילה מחמירים לשים מגבת אף כנגד הרגלים והגוף, אך מעיקר הדין אינו מעכב וכנ"ל.

צורת הכריעה - נוהגים לכרוע בלא פישוט ידים ורגלים, אך הנוהגים כהגר"א כורעים בפישוט ידים ורגלים (עי' בספר מעשה רב החדש, שטרנבוך, סי' כ"ב). אם אין לו במה לחצוץ, יקח ניירות ניגוב גדולים, או שקית זבל גדולה, אך אסור להשתמש בדפי נייר, אלא א"כ ייחד אותם מערב יו"כ לכך. (עי' משנ"ב שם, וסי' כא סק"יב, ומטה אפרים סי' תרכ"א סק"ד) ואם אין לו משהו אחר במה לחצוץ, ישתמש, בטלית גדול, [ואף שאין להשתמש בה, מ"מ כיון שהוא לצורך מצוה מותר].

נפילת השליח ציבור על הרצפה - יש שנהגו שהשליח ציבור אינו נופל על הרצפה בסדר העבודה שאומרים והכהנים והעם, [ברמ"א סי' תרכ"א ס"ד כתב שאינו נופל, ובמקבציאל פרשת וילך הלכה נ"ג] כתב שיפול על התיבה, אמנם פשט המנהג שאף השליח ציבור נופל על פניו ושמים לפניו עוד סטנדר ובעבודה שצריך לכרוע מסלקים אותו. וכמו שכתב במשנ"ב (שם סקט"ז) בשם ה"ט"ז (סק"ג) והפמ"ג (משנ"ב סק"ג) ובכה"ח (שם סקל"א) שכל מקום כמנהגו].

דיני אמירת הוידוי

זמן הוידוי - מתוודים לאחר אמירת יהיו לרצון הראשון. (משנ"ב שם סקט"ז וסי' קכב סק"ג). [אך לדעת הגר"א אומרים את הוידוי לפני יהיו לרצון].

וידוי ביו"כ - ביו"כ חובה להתוודות, [יש אומרים מדאורייתא (קרית ספר הל' תשובה פ"ב)] על העבירות בין במזיד ובין בשוגג כמפורש בנוסח הוידוי. (עי' רמב"ם בפ"א מהל' תשובה ה"א). ואע"פ שהתוודה כליל יו"כ, חובה להתוודות בכל התפילות. (עי' שו"ע הרב שם ס"א). ואומרים בכל יו"כ עשרה וידווים. [במנחה בערב יו"כ, במעריב ליל יו"כ,

בד' תפילות היום, ובד' חזרת הש"ץ, כיון שבני אשכנז מתוודים בחזרת הש"ץ, ובין לבני ספרד שמתוודים בסליחות, ויש מבני ספרד שגם מתוודים בחזרת הש"ץ וממילא אומרים 15 יודוים]. (משנ"ב סי' תרכ סק"ב). ולכן אף אם נרדם בחזרת הש"ץ או שמתפלל הרבה זמן, ראוי שישלים היודוי שלא אמר עם הציבור.

ואף ה**מתפלל ביחידות** יאמר עשרה יודוים. (הגריש"א בבאר ישראל עמ' צה) ויש שלא הקפידו לומר עשרה יודוים [כיון שהוא חובת ציבור], ומ"מ צריך להזהר שלא להתוודות ולחזור ולתוודות ללא הפסק.

אמירת היודוי הרגיל - יש לומר הנוסח הרגיל של היודוי, וטוב להוסיף בדף שיתוודה על העוונות והחטאים שחוטא כל השנה, אבל א"א שלא לומר היודוי הרגיל אשמנו ובגדנו, ואף שיש חטאים שלא חטא, מ"מ צריך להגיד את כל נוסח היודוי ואף אם אינו יודע שלא חטא מ"מ הרי כל ישראל ערבים זה לזה, ואם לא הוכיח את חבריו כראוי נענש בעונשו, [כמבואר בגמ' בשבת (דף נה ע"א) וכ"כ בשער הכוונות (דף מב ע"ג) ובברכ"י (סי' קל"א סק"ז), וכן מוכח להדיא בפרי עץ חיים (שער הסליחות פרק ח') וז"ל: גם נהג מורי זלה"ה לומר ולפרט היודוי כולו אפילו שלא היה בו חטא, והיה אומר כי כל האדם אעפ"י שלא ימצאו בו צריך להתוודות עליהם בפרטות, ולזה נתקן היודוי בלשון רבים לומר חטאנו וכו' ולא חטאתי, והטעם כי כל ישראל הם גוף אחד, וכל אחד מישראל הוא אבר אחד פרטי, כי זה הערבות שאדם ערב בעד חבריו אם יחטא, לכן אעפ"י שאין בו אותו עון עכ"ז ראוי להתוודות עליו כי כעשהו חבריו הרי הוא כאילו הוא עשהו בעצמו, לכן נאמר בלשון רבים, אפילו אם האדם מתוודה בביתו ביחיד, לומר כי מה שחטא נחשב כאילו עשינו אני והוא חטאנו אותו ביחד מצד ערבות הנשמות. עכ"ל, וכן מוכח מדברי השו"ע וכמו שנבאר לעיל בפרק א']. ועוד שיתכן שעשה חטאים אלו בגלגול קודם, ועוד שישנם עבירות שאף שהם עוון קל מ"מ נחשב לו כעוון גדול, ועוד שישנם עבירות נחשבות לחמורות, כמו המלבין פני חבריו ברבים, כאילו שופך דמים, והכוסע כאילו עובד ע"ז.

חובת התשובה ביו"כ - ביו"כ יש חיוב לעשות תשובה, אע"פ שעשה תשובה בערב יו"כ, (רמב"ם פ"ב מתשובה ה"ז).

לימוד היודוי - כיון שעיקר חובת היום זה היודוי, יש לעורר שחייבים ללמוד את סדר היודוי.

חובת התשובה עם היודוי - כתב ברמב"ם (פ"א מהל' תשובה ה"ג) "בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה **אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות**, וכו' ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם". אך צריך שיהיה עמה יודוי ופירוט החטא כדלהלן.

פירוט החטא בוידוי - כתב ברמב"ם (פ"א מהל' תשובה ה"א) "יודוי זה מצות עשה, כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי **ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של יודוי**, וכל המרבה להתוודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח". וכל אדם צריך לפרט את החטא בוידוי, ולא די לומר במה שאומרים במחזורים. (משנ"ב שם סק"ז, ובמטה אפרים שם סק"ח). ועכ"פ בתפילה אחת. (הגריש"א).

יודוי מעומד - צריך להתוודות מעומד (משנ"ב סי' תר"ז סק"י), אך זקן או חולה, יכולים לעמוד רק באמירת "אבל אנחנו חטאנו עוינו פשענו". (עי' משנ"ב שם סק"ב וחוט שני עמ' קח).

יודוי בפה - חובת היודוי בפה, להוציא בשפתיו, ולא בהרהור. (עי' שו"ע יו"ד סי' של"ח ס"א, וברמב"ם שם ה"ב שצריך להתודות בשפתיו) אך בדיעבד אינו מעכב.

לשחות בוידוי - נהגו לשחות באמירת היודוי, כי הוא דרך הכנעה. (משנ"ב שם סק"י). ואם אינו יכול לשחות יכוף מעט ראשו ובפרט בוידוי של חזרת הש"ץ. (שער הציצן שם סק"י).

הכאה בעל חטא - **לבני ספרד**: מעיקר הדין אין צריך להכות בעל חטא, ורק באשמנו בגדנו. ומ"מ אם רוצה יכול להכות בעל חטא וכדלהלן [בבן איש חי (שנה א' פרשת כי תשא הלכה ג') נראה שרק באשמנו בגדנו צריך להכות, וכן נראה בכה"ח (סימן קל"א סק"ה) בשם השער הכוונות, וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק טז תשובה ו' בהערה) כתב שהעיקר להכות רק באשמנו ובגדנו ולא בעל חטא והוא רק מנהג שנהגו כן, וכמו שנראה בדרך החיים שם. ע"ש, וכן נראה בחזו"ע (ימים נוראים עמ' רנא) שיש להכות רק בשעת אשמנו בגדנו, ואח"כ לא כתב שיש להכות, אמנם בכה"ח (שם סק"ז) הביא דברי המג"א והאריז"ל שאף בעל חטא יש להכות]. **אמנם לבני אשכנז**: יש להכות בעל חטא, (סתימת דברי המשנ"ב שם סק"א ועוד) ונהגו להכות רק במילים בעל חטא. (כפשוטו דברי המשנ"ב שם, ועי' מקור חיים שם). אבל בעל חטאים שחטאנו וכדו אין צריך לדפוק, כיון שאין לוקים עליו שבכללות, (הגר"ק והו"ד בשו"ת תשובות ישראל ח"א עמ' תלב). ומ"מ בדיעבד ההכאה אינה מעכבת את היודוי, (מקור חיים שם, וכן הו"ד הגריש"א והגר"ק).

מקום ההכאה - מקום ההכאה על החזה או על הלב, (משנ"ב שם סק"י) וע"פ הקבלה יש להכות על הלב ממש. (בא"ח ש"א כי תשא ה"ג ופרשת וילך הי"ח, וכה"ח סי' קל"א סק"ה). [ויש שנוהגים להכות רק על החזה. (עי' שו"ע הרב שם סק"ז)]. ויכה **בנחת** (בא"ח שם, וחס"ל סי' קל"א סק"ד שלא יכה עצמו בהכאות גדולות). וע"פ הקבלה יקפוץ ידו שמכה על

הלב ויהיה הגודל תחת האצבעות, שמידת הרחמים תכבוש את מידת הדין (חס"ל ובא"ח שם).

יודוי בחזרת הש"ץ - בין בני ספרד ובין בני אשכנז, נהגו לחזור ולהתוודות. (עי' שו"ע רמ"א ס"ג, ומשנ"ב שם סקי"א). ולכן צריך להזהר במה שיש שיושבים מתי שהשליח ציבור מתוודה בחזרת הש"ץ, וצריכים להזהר לומר עמו את היודוי. [החיד"א בקשר גודל (סי' יט ס"ו) ובברכ"י (סי' קל"א סק"ז) והו"ד בכה"ח (פלאגי סי' טז סק"ח)].

יודוי בחזרת הש"ץ סמוך ליודוי בתפילה - אם גמר תפילת שמו"ע וסיים כעת להתוודות, והשליח ציבור בחזרה מתחיל להתוודות, מ"מ יחזור ויתוודה עמו. ואינו בכלל ככלב ששב על קיאו, כיון שחוזר ומתוודה עם הציבור ביחד, (עי' שער הכוונות דף נא ע"ג, וכ"כ בכה"ח פלאגי שם, ובכה"ח סי' קל"א סקי"ג).

נשים - אף נשים שלא מגיעות לבית הכנסת ומטופלות בילדים, ואינם יכולות להתפלל כראוי, עכ"פ יתוודו ביו"כ. (ספר החינוך מצוה שסד, ועי' כה"ח שם סק"ד). אך אינם חייבות להתוודות עשרה יודוים. (הגריש"א באשרי האיש ח'ג פרק כא סט"ז).

קטנים - יש לחנכם מגיל חינוך כדי שיתרגלו לכך. (כה"ח שם). והכל כפי הבנתם.

דיני עניית דברים שבקדושה באלוקי נצור

האוחז באלוקי נצור, ואמר היהיו לרצון הראשון, ואוחז באמצע אמירת היודוי, מותר לענות לדברים שבקדושה, ופרטי הדינים כדלהלן.

קדיש - יכול לענות אמן יהא שמיה רבא וכו' עד יתברך, ולאמן דאמירן בעלמא. (רמ"א סי' קר"ב ס"א ומשנ"ב שם סק"ד ומשנ"ב סי' ס"ו סק"ז, וסי' תר"ז סקי"א). **ולבני ספרד**: מותר לומר עד דאמירן בעלמא (כה"ח סי' ס"ו סקי"ז) **ולבני אשכנז**: יאמר עד עלמאי, ולא יאמר יתברך (משנ"ב שם סקי"ז).

חמשת האמנים שבקדיש, עד דאמירן דעלמא, **לבני ספרד**: עונים, **ולבני אשכנז**: אין עונים. (עי' משנ"ב וכה"ח שם).

קדושה - עונה לקדוש קדוש וכו' ולברוך כבוד ולא "ימלוך" ולשאר ההוספות במוסף. (משנ"ב סי' תר"ז שם) [ויש שנוהגים לענות אף "ימלוך וכו'. (סידור הרב וכה"ח סי' ס"ו סקי"ח) אך המנהג שלא לענות לימלוך].

ברכו וברכת העולה לתורה - יכול לענות ברוך ה' המבורך. (משנ"ב סי' ס"ו סקי"ח וכה"ח שם סק"ט).

אמנים - **לבני אשכנז**: עונים רק על אמן של המלך הקדוש ושומע תפילה (משנ"ב סי' קכ"ב סק"א) **ולבני ספרד** [**ויש מבני אשכנז**]: אפשר לענות אמן על כל ברכה בין של חזרת הש"ץ ובין שחבירו מברך, [וכמ"ש בקיצור שו"ע (סי' י"ח סקט"ז) ערוך השולחן סי' קכ"ב סק"ב וסק"ד וכה"ח שם סק"א, וכ"כ בחזו"ע (ימים נוראים עמ' רנא) והטעם כיון שאם עקר רגליו קודם אלוקי נצור רשאי לענות אמן, ולכן יכול לענות אף באמצע אמירת היודוי].

ברוך הוא וברוך שמו - אין לענות כיון שאינם חובה. (משנ"ב סי' קכ"ב סק"ד, וכה"ח שם).

מודים דרבנן - עונה רק תיבות "מודים אנחנו לך". (עי' משנ"ב סי' ס"ו סק"כ).

ברכת כהנים - צריך להקשיב לברכת כהנים, אך אינו עונה אמן על ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, אלא רק על פסוקי ברכת כהנים. (עי' ביה"ל ריש סי' קכ"ח שדינו כדברים שבקדושה, ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' כא אות ב, ושו"ת יבי"א ח"ז סו"ס יב, והגריש"א בהערות סוטה דף לח ע"ב). ויש אומרים שמותר לענות אמן אף על ברכת קדשנו במצוותיו (הגר"ח בשאלת רב עמ' רטז).

י"ג מידות - יש מחמירים שלא יענה (דעת תורה סי' ס"ו סוף ס"ג) אך למעשה שנראה שיכול לענות כדין דברים שבקדושה (שו"ת האלף לך שלמה סי' מ"ד תהילה לדוד סי' ס"ו סק"י). ומ"מ אינו חיוב ולכן אם מפריע לו בכוונת התפילה או היודוי לא יענה.

אבינו מלכנו - אם הציבור אומרים אבינו מלכנו לא יאמר עמהם אלא יאמר עמהם אח"כ ביחיד אף שהוא בקשות. (כיון שיכול לאומרו ביחיד עי' שע"ת סי' תקפ"ד סק"ב בשם שבוי"ח ח"ג סי' מב).

ברוך שמיה - לא יאמר עמהם. (עי' שו"ת מהרש"ג ח"א סי' נ"ב אות אות ב').

דיני ברית מילה ביו"כ

מילה ביו"כ - נוהגים למול לאחר קריאת התורה קודם אשרי (שו"ע סי' תרכ"א ס"ב ומשנ"ב שם סק"ז) ויש מבני אשכנז שמלים לאחר אמירת אשרי (רמ"א שם). [אך אם יתאחרו תפילת מוסף לאחר שבע שעות ימולו לאחר מוסף. (עי' שו"ע סי' תרכ, ושו"ת אול"צ יד' ג')]. וסעודת ברית מילה יעשו **במוצאי יו"כ**. (עי' שו"ת התשב"ץ ח"ג סימן ח', ומג"א סי' קל"א סקי"א, ובפת"ש יו"ד סי' רס"ה סקט"ז בשם החמודי דניאל שאפשר לעשות עד שלישי למילה). **ויש**

מקומות שנהגו לחלק מזונות שיאכלו לאחר הצום, אך למעשה אין לנהוג כן כיון שיש אומרים (מג"א סי' תרי"ב סק"ו בשם המהרי"ל) שאין לגעת באוכל ביו"כ שמא יבוא לאוכלו. ובפרט שמחלקים לרבים, שיש חשש דאתי למיטעי.

כוס - לבני ספרד: אין מברכים הגפן על כוס יין, (שו"ע שם ס"ג) **ובני אשכנז**: נוהגים לברך על כוס יין ולהביאו לתינוק הנימול, (שם סק"ב ובדרכי חיים ושלום אות תתקכח, ובערוך השולחן יו"ד סי' רסה סק"א, כיון שדי בטעימה בעלמא כמבאר בט"ז יו"ד שם סק"י ויש שכתבו שדי בשיעור כמלוא לוגמיו של התינוק הנימול ראה בשו"ע הרב סי' קצ סק"ג), [ולא נהגו להביאו לילולת (כה"ח שם)], ועכ"פ אף הנוהגים שלא לברך על היין, יביאו יין כדי להרגיע את התינוק לאחר הברית.

מציצה - עושים ביו"כ בלא יין, (מט"א שם סק"ו משנ"ב שם סק"א).

בשמים - אף ביו"כ נוהגים לברך על הבשמים, [אף לנוהגים שלא להריח בשמים ביו"כ], (עי' שו"ע יו"ד סי' רסה ס"ד, וכה"ח שם סק"ח) [ויש שנהגו שלא לברך. (עי' שו"ת אול"צ ח"ד פ"ח תשובה ד') וצ"ע].

מאה ברכות והיסח הדעת בברכת הבשמים

השלמת מאה ברכות - צריך להזהר ביום הכיפורים להשלים למאה ברכות [כיון שהיום מתחיל מהלילה], ואם מקשיבים לקריאת התורה וההפטרה של שחרית ומנחה, חסרים כמה ברכות, ולכן יש לברך על בשמים כדי להשלים למאה ברכות (משנ"ב סימן מ"ו סק"ד) [ונתבארו פרטי דיני מאה ברכות בשערי יוסף ענינים שונים ח"א].

בשמים סינתטים - צריך להזהר שלא לברך לכתחילה על בשמים סינתטיים, או טבק וכדו', וכן אין לברך על כל סוגי השעמק טבעק, [וכנתבאר בשערי יוסף תשובות בד' חלקי השו"ע סימן ע"ד שכן הסכימו גדולי הפוסקים].

דיני היסח הדעת בברכת הבשמים - אם הבשמים לפניו, ומריח אותם ואח"כ בדעתו לחזור ולברך עליהם, אינו יכול לחזור ולברך עליהם [משנ"ב (סי' רי"ז סק"ו) בשם הדרך החיים]. ופרטי הדינים כדלהלן.

א. היסח הדעת - יש חילוק בין היסח הדעת גדול לקטן אם יש היסח הדעת והפסק גדול, כגון שבירך על בשמים לפני תפילת שחרית, ושוב מברך לאחר תפילת מוסף, צריך לחזור ולברך. אף אם מונחים לידו. כיון שהסיח דעתו לגמרי. [ואף שהפסק תפילה אינו נחשב הפסק מ"מ הסיח דעתו], אבל בזמן קצר כיון שהבשמים לפניו, אין בכך היסח הדעת, [ואף ביו"כ אינו נחשב היסח הדעץ, ואין לגרום ברכה שאינה צריכה, וכמ"ש במשנ"ב (סי' תרי"ב סק"יח) וע"ע במט"א (סי' תרכ"ז סק"ב ואלף למטה שם סק"ב) ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' צ"ח)]

ב. שינוי מקום - יש חילוק אם שינה את מקומו אם עבר זמן של פחות מחצי שעה, כגון לתפילת מנחה או מעריב (עי' משנ"ב סי' רי"ז סק"ו סי' תרל"ט סקמ"ז ושער הציון שם) שאינו נחשב היסח הדעת ואינו יכול לברך. אבל אם שינוי מקום לכמה שעות, שנחשב שינוי מקום שצריך ברכה (עי' פמ"ג סי' רי"ז משב"ז סק"א ומשנ"ב שם סק"ז). וגדרי שינוי מקום, כדיני שינוי מקום בברכות וכתבאר בשו"ע סי' קע"ח.

ג. בשמים אחרים - אם הביאו לו בשמים אחרים, ולא היה דעתו ע"כ, צריך לברך עליהם (שער הציון סי' רי"ז סק"ג), אבל אם יש לפניו בשמים ובסתמא דעתו ע"כ אינו צריך לחזור ולברך, כיון שבכילה הבשמים נפטרים בברכה אחת, כיון שאכילה גוררת אכילה, משא"כ בברכת הבשמים, ולכן לא יברך, אלא א"כ יעשה שינוי מקום ויחזור למקומו ויחזור לברך, [אשל אברהם מבוטשאטש סי' רט"ז וקצות השולחן סי' ס"ב סק"יח].

ד. הולך למקום אחר להריח בשמים אחרים - אף אם שינה מקומו לזמן קצר או שלא הסיח דעתו והלך למקום אחר והריח בשמים שנמצאים שם, כיון שהם בשמים אחרים צריך לברך שוב ברכה נפרדת. (משנ"ב סימן רי"ז סק"ה), וגדר מקום אחר הוא בית אחר, ומחדר לחדר (עי' ביה"ל סי' קע"ח ד"ה בבית אחד) ולכן באותו בית הכנסת ואף בחצר בית הכנסת אין לברך שוב, (ע"פ הברכת הבית שער כ"ו סל"א ופמ"ג שם א"א סק"ג שאם הולך לחנות של בשם אחר צריך לברך), אך היינו דוקא שרגיל שיש שם בשמים אחרים או שיודע שיש שם בשמים אחרים, אבל אם אין שם רגילות שיש בשמים או הביאו שם בשמים אחרים, צריך לחזור ולברך.

לסיכום ביום הכיפורים אפשר לברך: כמה פעמים ללא חשש - לאחר תפילת ערבית, בבוקר לפני תפילת שחרית, [ולא שייך בזה האסור של לא תאכלו על הדם, כיון שאינו בכלל אכילה] לאחר תפילת מוסף, לאחר שינת צהרים במיטה, לפני תפילת מנחה בבית הכנסת. מלבד מה שיכול לברך בכל פעם, גם **עשבי**, וגם **עצי**, וגם **מיני**. וברכת הנותן ריח טוב בפירות, ככל התנאים שנתבארו בגליון פסקים והלכות מס' 78. אמנם צריך להזהר שמברך על מיני בשמים שלא יהיה שם תערובות ועשוי בעיקר מעשבי או מעצי, ונמצא שמברך ברכה לבטלה.

דיני תפילת נעילה

זמן תפילת נעילה - מפלג המנחה, [שעה ורבע קודם השקיעה]. (שו"ע סי' תרכ"ג ס"ב ומשנ"ב שם סק"ב וכה"ח שם סק"ז ושו"ת רב פעלים ח"ב סי' ה). **לבני אשכנז**: להתחיל תפילת נעילה כשעה קודם השקיעה. (הגרח"ק). כדי שיספיקו נשיאת כפים קודם השקיעה, [וכמו שיתבאר להלן]. **ולבני ספרד**: יש להתחיל תפילת נעילה כחצי שעה קודם השקיעה, כדי שייסימו את תפילת נעילה בצאת הכוכבים. אך יש למהר כדי להספיק ברכת כהנים עד השקיעה, (עי' כה"ח שם סק"ח ובאול"צ ח"ד פ"ח א', ובחזו"ע עמ' שסב ובשו"ת יחוד"ח ח"ד סי' פא).

ברכת כהנים - בני ספרד: נהגו לישא כפים בתפילת נעילה, (עי' שו"ע סי' תרכ"ג ס"ה), ובדיעבד אם לא הספיקו לפני, עד י"ג וחצי דקות מהשקיעה. (שו"ת יבי"א ט' סי' נח ויחוד"ח ח"ז סי' פא ואול"צ ד' יט ב'). **ולבני אשכנז**: יש שנהגו שלא לישא כפים בתפילת נעילה, (רמ"א שם), ומ"מ המנהג הפשוט בארץ ישראל לישא כפים, (עי' משנ"ב סק"ט, והגרשז"א והגריש"א במחזור המפורש ליו"כ).

י"ג מידות - יש להזהר שלא לומר י"ג מידות של סליחות אחרי השקיעה, ויש מקילים עד י"ג וחצי דקות מהשקיעה.

תשלומין לנעילה - מי שישן מחמת הצום ולא התפלל נעילה, אין לו תשלומין. (רמ"ע מפאנו בספרו אלפסי זוטא ברכות עו ע"א, ועי' פמ"ג סי' קח משב"ז סק"ה שיש תשלומין לנעילה, ולהלכה הסכימו הפוסקים שאין תשלומין לנעילה).

תקיעת שופר בצאת הצום - תוקעים בשופר בסוף הצום (שו"ע סי' תרכג ס"ו).

זמן התקיעה - יש בזה מנהגים שונים, ולכל הפחות יש לתקוע לאחר 20 דקות מהשקיעה. [מחמת חשש מכשול שעמי הארץ יודעים שתוקעים בשופר נגמר הצום].

הכנת השופר - יש לטלטל את השופר רק בבין השמשות של יו"כ או שיהיה מוכן בראש במקום התוקע, כיון שדינו כמוקצה מחמת גופו. (עי' רמ"א סי' ש"ח ס"ד, ובארוכה בשערי יוסף הל' מוקצה).

דיני חמשה עינויים

יום הכיפורים אסור בחמשה דברים, [מהלילה] מלבד איסור עשיית מלאכה, א' אכילה ושתיה, ב' רחיצה, ג' סיכה, ד' נעילת הסנדל, ה' תשמישי המיטה. (שו"ע סי' תרי"א ס"א). מלבד איסור מלאכה שאסור כמו בשבת, ואין דינו כיו"ט. (שו"ע שם ס"א).

איסור אכילה ושתיה (א)

איסור אכילה ושתיה - הוא אף בכל שהוא, ורק לחולים שיש/אין בהם סכנה מותר, (סי' תרי"ב וסי' תרי"ח). באופנים שנתבארו לעיל כדיני חיוב חולים בצום ודיני האכילה לחולים.

נגיעה באוכל - מותרת לצורך חולים או קטנים ואף אם התינוק יכול לקחת בעצמו אין צריך להחמיר בזה. (רמ"א סי' תרי"ב ס"י ומשנ"ב שם סקל"ב), אך שלא לצורך יש שהחמירו בזה. (מט"א שם סק"י) אך בסוף הצום לצורך מותר. (עי' שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קצא)

בליעת רוק - מותרת. (משנ"ב סי' תריב סק"ט). ויש שהחמירו בזה כליל יו"כ כשטעם המאכלים בפיו, ובאסיפת רוק נחלקו הפוסקים. [ונתבאר בארוכה בקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ].

שטיפת הפה וצחצוח שיניים - אסור לשטוף את הפה (רמ"א סי' תרי"ג ס"ד ומשנ"ב שם סק"ז), ולצחצח שיניים ביו"כ ואף במקום צער גדול, אלא א"כ הקיא, ויש לו צער. (הסכמת הפוסקים). ואף במי פה מרים, אסור לשטוף את הפה משום איסור רחיצה. אך לאיסטגיס **לבני ספרד**: מקילים שמותר להשתמש רק במי פה חריפים כדי שלא יהנה מהמים. (כמבואר בשו"ע סי' תרי"ג ס"ד). **ולבני אשכנז** אסור. (עי' רמ"א שם).

הרחת בשמים/טבק/קפה - מותר. כיון שלא אסור אלא חמשה עינויים (פמ"ג א"א סי' תרי"ב סק"ד ובסידור יעב"ץ, ומשנ"ב שם סק"ח). [ויש מחמירים בהרחת בשמים (כה"ח שם סקל"ז ובמקביצאל וילך הנ"ח) אך למעשה נהגו להקל].

איסור רחיצה (ב)

אסור לרחוץ ביום הכפורים בין במים חמים ובין במים צוננים, אפילו חלק קטן מהגוף, ואסור אף להושיט אצבעו במים אסור. (שו"ע סימן תריג ס"א).

מגבת רטובה - בכלל איסור רחיצה, הוא אף במגבת רטובה או במגבונים, [באופנים המותרים בשימוש בשבת וביו"ט] או במגבת רטובה, אם יש בהם טופח ע"מ להטפית. (משנ"ב שם סקכ"ה).

אך ישנם ששה אופנים שאין איסור רחיצה, ופרטי הדינים כדלהלן:

היתר א' - במקום לכלוך

במקום לכלוך - במקום לכלוך מותר, ולכן אם התלכלך בטיט או בצואה או בריח [כגון לאחר החלפה לתינוק] מותר לרחוץ במים צוננים את מקום הלכלוך. (עי' שו"ע שם). [ובמקום הצורך את כל גופו (משנ"ב שם סק"א)], **ולכן מותר לרחוץ עצמו בבידן**, (עי' שו"ע שם, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קסה, וכן שמעתי מהגרע"פ). **אך במקום זיעה** אף מעיקר הדין מותר, (מג"א ומשנ"ב שם סק"ב) **אך מחמירים בזה**. (ט"ז והו"ד בשעה"צ שם סק"ד), ורק במחלת זיעה, יש להקל ע"פ שאלת חכם.

נטילת ידיים לאחר עשיית צרכיו - אם ידיו מלוכלכות מותר אף ליטול ידיים אחר שעשה צרכיו בבית הכסא, עד סוף קשרי אצבעותיו. [ומותר אך שלשה פעמים בסירוגין, למי שרגיל כל השנה ליטול ג' פעמים]. (שו"ע סי' תרי"ג ס"ג, ומטה אפרים שם ס"ה). **אך אם ידיו נקייות כגון שעשה צרכיו הקטנים**, אם עומד לפני התפילה, מותר ליטול את הידים עד סוף קשרי אצבעותיו (שו"ע שם). אך אם לא עומד להתפלל, יקנח וישפשף כדי שיכול ליטול את ידיו כראוי. (משנ"ב שם סק"ד).
נטילת ידיים לאחר נגיעה במקומות המכוסים - מותר ליטול את כל היד. (משנ"ב שם סק"ז).

רחיצה לתינוק במקום טינוף או לילודת לאחר לידה - מותרת אף במים חמים, [כדיני רחיצה בשבת]. אך שלא במקום לכלוך אין להתיר אף לתינוק. (עי' משנ"ב סי' תרט"ז סק"ב).

שטיפת פנים והעיינים - אסורה, אלא אם כן יש בהן לכלוך, שאז מותר ללחלח את אצבעו במים ולרחוץ את מקום הלכלוך בלבד עם מעט מים, (שו"ע רמ"א ס"ד ומשנ"ב שם סק"ט). **אך אם הוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו או שיוכל להמשיך לצום, לבני ספרד:** מותר לרחוץ במים. (שו"ע שם ס"ד) **ולבני אשכנז:** נהגו לאסור בזה. (רמ"א שם). **אך רירים בשפתיים** מותר לנקותם עם מים (שו"ת אור לציון ח"ד עמ' קא). אך יזהר שלא יבלע מים.

הרטבת השערות הראש והזקן - יש מתירים ויזהר שהמים לא יגיעו לגופו, (פסק"ת סי' תרי"ג א' ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קע"ו), **ויש אוסרים** אף במעט והוא בכלל איסור רחיצה, (שמעתי מהגרע"פ), אך **סירוק** השער מותר. [רק במסרק עם שערות רכות, באופן שלא נתשלות שערות. **ולבני אשכנז:** צריך שתהיה מיוחדת לשבת משום עובדין דחול].

היתר ב' - במקום רוח רעה

נטילת ידיים בבוקר - נוטלים עד קשרי האצבעות, ויכול ליטול כדרכו כמו בכל השנה ג' או ד' פעמים (שו"ע סי' תרי"ג ס"ב) אך נטילת ידיים לאחר **שנת צהריים**, אף שיש לצדד להחמיר, [כיון שהיא רק מספק, (עי' סימן ד' סט"ז) וראה מש"כ בשערי יוסף בין המצרים בדיני ת"ב, ובפרט ביו"כ שהוא מדארייתא] ולמעשה מי שנוהג להקפיד בכל שנת צהרים במיטה, יכול ליטול את ידיו, כיון שאינה בכלל רחיצה של תענוג.

נכנס לבית הכסא ולא עשה צרכיו - אסור ליטול את ידיו, ויקנחם במידי דמינקי, ואם קשה לו בזה שאינו נוטל את ידיו ואח"כ מתפלל, יכול ליטול את ידיו כדי שתהיה מיושבת דעתו. (ביה"ל שם ד"ה ואם רוצה).

נגיעה בנעליים - מותר ליטול ידיים. (דרך החיים דין נעילת הסנדל אות ו'). ואף הנוגע בנעלי בד **או נעלי בית מפלסטיק וכדו' צריך** ליטול ידיים, כיון שהולכים בהם על הארץ, שורה עליהם רוח רעה אף אם לא נוגע בחלק שיש בהם זיעה. [וכמ"ש בבא"ח (ש"א פרשת דברים הכ"א) והו"ד בכה"ח (סי' תקנ"ד סקע"ג) שאף הנוגע בנעל מבגד צריך ליטול את ידיו, וע"ע בלקט הקמח החדש (סימן ד' סקס"ז), וכן נראה מדברי האשל אברהם מבוטשאטש (ד"ה ולפעמים אני) שכל שהולכים בהם על הארץ צריכים נט"י, וכן הורה הגרשז"א (הליכות שלמה פ"כ סי"ד) וע"ע בכה"ח פלאגי (סימן חי אות כח)].

היתר ג' - במקום מצוה. (עי' שו"ע שם ס"ה).
נטילת ידיים לברכת כהנים - מותרים ליטול ידיים כרגיל. (משנ"ב שם סק"ז).

נטילת ידיים לתפילה - ביו"כ אי"צ אם ידיו נקיות. (עי' שו"ע שם משנ"ב שם סק"ה, ובשעה"צ שם).

נטילת ידיים לחולה שאוכל פת - נוטל כרגיל. (כה"ח סי' תקנ"ד סקנ"ג ובשבט הלוי ח"ח סי' קלט, וחזו"ע עמ' שח, והגרע"פ).

היתר ד' - במקום רפואה, במקום רפואה מותר לרחוץ, ולכן מי שיש לו כאבי ראש חזקים, שהוא בגדר חולה שאין בו סכנה, אם על ידי הרחיצה ירגיש יותר טוב, מותר לרחוץ במים צוננים. וכמו כן רופא מותר לו לרחוץ ידיו לפני בדיקת החולה ולאחריה, כדרכו כל השנה, או מוהל לפני המילה מחמת החיידקים, מותר לשטוף את הידים. (רמ"א שם ס"ט, ובשו"ת להורות נתן ח"ב סי' מג).

היתר ה' - במקום שאינו מתכוין - אין איסור, ולכן מותר לרחוץ תינוק קטן שטינף, (עי' שו"ע סי' תרי"ג ס"א ושו"ע סי' תקנ"ד ס"ט ומשנ"ב שם סקי"ט ומשנ"ב סי' תרט"ז סק"א) [ויש מחמירים להשתמש בכפפות].

היתר ו' - רחיצה לכלה - מותרת (שו"ע סי' תרי"ג ס"י, חזו"ע ימים נוראים עמ' שיב בהערה), ויש אומרים שהכל לפי העניין, והזמן. (כה"ח שם סקס"ז).

איסור סיכה (ג)

אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו אינו לשם תענוג, ואפילו הוא בשביל להעביר הזוהמא. (שו"ע סימן תרי"ד ס"א). ולכן אסור לשים בושם, [וכן אסור לסוך אף במי בושם את הידים ביו"כ, ויש נכשלים בזה]. **ומ"מ במקום רפואה מותר** ולכן חולה שאין בו סכנה, באופן שמותר לו לסוך ע"פ דיני רפואה בשבת וביום כיפור, מותר לו לסוך לרפואה חומר נוזלי. (שו"ע שם). וכן מותר לשים חומר שדוחה יתושים, וכדו'.

לאעבורי ריחא - אסור, (שו"ע שם). אך כל האיסור בשמן, ולא בדואודורנט, **ולכן אם גופו מזיע הרבה מותר לשים דאודורנט** [בספריי או גולה מותר להשתמש, אך בג'ל או ספיד אסור להשתמש משום איסור ממרח] כיון שסיכה במקום זוהמא מותרת, (אך מ"מ מותר במקום ריח רע, ולא למנוע. עי' ביה"ל סי' תקנ"ד סט"ו ד"ה סיכה, וכן הורה הגר"מ פיששטיין וכן כתב לי הגר"י זילברשטיין שליט"א, וכן כתב לי הג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א ועוד). **ויש מחמירים**, (הגר"ש"א הגרנ"ק ועוד).

כלה בתוך שלושים יום - מותרת בסיכה. ויש מחמירים (תוס' יוה"כ דף עג ע"ב ד"ה והמלך).

איסור נעילת הסנדל (ד)

אסור לנעול נעלים או סנדלים שיש בהם עור (שו"ע סימן תרי"ד). אף **נעליים שיש בהם מעט עור**, (עי' שו"ת אול"צ ח"ד יב ד').

נעליים מגומי או נעלי ספורט שאין בהם עור - מעיקר הדין מותר, ורבים מבני אשכנז מחמירים בנעליים מגומי וכדו' שנראים כעור, אבל בנעלי בני בית כגון קרוקס וכדו' מותר (הגרשז"א, והגר"ש"א באשרי האיש כב ז', והגרע"י והגר"א דינר שליט"א). **ויש מחמירים** אף בזה. [אף שבת"ב מקילים, כיון שהוא מדרבנן]. ואף מי שמחמיר מ"מ שהולך ברחוב כיון שיש חשש שינזק רגלו מזכויות וכדו' יכול ללכת עם נעלי בית.

במקום חולי - יולדת עד ל' יום וחולה שאין בו סכנה או חולה שיש לו מכה ברגלו יכולים ללבוש מנעלים (שו"ע שם ס"ג ומשנ"ב שם סקי"), ומ"מ בזמנינו שמצויים נעלים שאינם מעור, מותר בשעת הצורך. (עי' שו"ת מנח"ש ח"א סי' צא אות ח' והלכות חג ימים נוראים עמ' שעה).

קטנים - אף קטנים מגיל 4/5 כל שהם ברי הבנה, לא ילבשו נעלי עור, (עי' שו"ע סי' תרט"ז ס"א ומשנ"ב שם ובאול"צ ח"ד פ"ג תשובה ב', ובשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ריז, וע"ע בחזו"ע עמ' שמ, ובשו"ת שמש ומנן ח"ג סי' נו אות א'). אך קטן בין שנה שנתיים מותר להנעילו מנעלי עור. [ויש מחמירים אף בקטנים ממש. (הל' חג בחג עמ' שעט)].

איסור תשה"מ (ה)

יום הכיפורים אסור בתשה"מ [ויש להפריד המיטות] (שו"ע סי' תרט"ו ס"א ומחצית השקל שם). ואסורים בכל דיני הרחקות, אך להושיט מידו לידה מעיקר הדין מותר, ונהגו להחמיר. [אך בהושטה או בנגיעה במקום צורך כגון בחולה או לסדר את העירוי מותר. (עי' אלף למטה, וכה"ח שם סק"ב ועוד)]. מ"מ במקום מצוה מותר להושיט ולכן מותר לבני זוג להיות קוואטר ביום הכיפורים, ויזהרו שלא יגעו אחד בשני.

דיני מוצאי יו"כ

תוספת במוצאי יו"כ - צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שנאמר מערב עד בוקר תשבתו שבתיםכם (יומא פא: שו"ע סי' תרכ"ד ס"ב). ואין לתוספת זו שיעור, ודי אף בזמן מועט. (משנ"ב שם סק"ג).

זמן תפילת ערבית - במוצאי שבת נהגו לאחר תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש (סי' רצ"ג ס"א), במוצאי יו"כ, **לבני ספרד**: די להוסיף אף כמה דקות לאחר 20 מהשקיעה, ולהתפלל ערבית 25 דקות לאחר השקיעה, **ולבני**

**הגליון מוקדש
לרפואת הרב שמואל בן ש
ולרפואת הילד חננאל בן מיכל בח
להצלחת אליה בן לימור לאה ב
הענינים
ולהצלחת רפאל בן רוזי
ולהצלחת מיכאל בן יעקב**